

चांदोबा

ऑक्टोबर १९६९

75 P

लोणचें चोर

एका गावी एक शिक्षक रहात असे. तो गावातल्या सर्व मुलांना शिकवी. त्या शिक्षकाला शिकवणीचे जे पैसे मिळत त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह चालत नसे. कारण त्याला दहा मुले होती. एवढ्या मोठ्या कुटुंबाचा खर्च शिकवणीवर निघत नसे.

गावात एक कुळकर्णी होते. घरचे चांगले सुखवस्तू होते. मनात आले असते तर त्यांना त्या गरीब शिक्षकाला मदत करणे शक्य होते. पण ते स्वभावाने चिक्कू मारवाडी होते. म्हणून ते कोरडी सहानुभूती दाखवीत. कुळकर्ण्यांची आई ऐंशी वर्षांची म्हातारी होती. चिक्कूपणात ती मुलापेक्षा काकणभर जास्तच होती.

एकदां कुळकर्ण्यांच्या घरी दोन मोठ्या बरण्या भरून लोणचे घालण्यात आले. त्या शिक्षकाच्या घरी लगोणचे घालून ठेवणेच शक्य झाले नाही. त्याच्या घरी बरणी भर लोणचे असते तर तीनचार महिने भाजी चटणी शिवाय त्याचे काम भागले असते. म्हणून त्याने कुळकर्ण्यांच्या घरातले लोणचे चोरून न्यायचे ठरविले.

एक दिवशी संध्याकाळी तो शिक्षक कुळकर्ण्यांच्या घरी गेला. काही वेळ गप्पा गोष्टीत गेल्यावर कुळकर्ण्यांच्या घरातली सर्व मंडळी आपापल्या कामाला निघून गेली. तेव्हां तो शिक्षक एकदम ओरडला– "बरं मी येतो बरं का?" आणि सर्वांच्या नकळत सैंपाक घरात शिरून लोणच्याची एक बरणी उचलून घेऊन मागच्या दाराने काळोखात निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी कुळकर्ण्यांच्या घरातल्या मंडळींना लोणचे चोरीला गेल्याची गोष्ट कळली. कोणी चोरले असेल बरे? असा विचार करीत कुळकर्णी बसले असता बायको येऊन म्हणाली–"एवढा विचार कसला करता आहां? अहो तो भिकारी शिक्षकच घेऊन गेला असेल! संध्याकाळी तो काळोख पडेपर्यंत घुटमळत नव्हता का येथे? तो केव्हां कोठून गेला हे कोणी पाहिले नाही. तो गेल्यावर दुसरा कोणी घरी आलापण नाही."

"त्या गरिबावर कशाला खोटा आळ आणतेस?" कुळकर्णी म्हणाले.

"गरिबी कोणते पाप करवीत नाही? तुम्ही जाऊन पाटलांकडे फिर्याद करा आणि पहा घराची झडती घेऊन. बरणी त्याच्या घरात मिळाली नाही तर नाव बदलून देईन." बायको म्हणाली.

कुळकर्ण्याला ते आवडले नाही. त्याचा शिक्षकावर फार विश्वास होता व गाव-कऱ्यांना ते चांगले माहीत होते.

"शिक्षकाच्या घराची झडती? काय बोलतेस काय हे? लोक हसतील तुला व मला. ते लोणचे गेले तर जाऊ दे." कुळकर्णी म्हणाले.

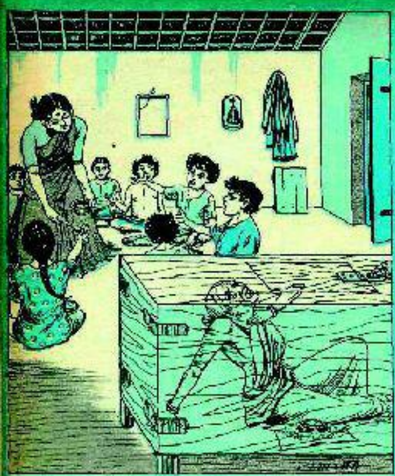
"असं काय म्हणतोस सोन्या! आज लोणचे चोरीला गेलं उद्यां एखादा नगच गेला तर? या चोरीचा पत्ता लावलाच पाहिजे. मी एक युक्ती सांगते. आपले

कपाट शिक्षकाच्या घरी नेऊन ठेव. सांग आम्ही तीर्थयात्रेला एक महिना जातो आहो. मी त्या कपाटात बसून राहते. तू संध्याकाळी पुन्हां सांग की आम्ही तीर्थ-यात्रेचा बेत बदलला आणि कपाट उचलून पुन्हां घरी घेऊन ये. चोरी त्याच्याच घरी झाली की नाही दिवस भरात मला कळेल." कुळकर्ण्यांची आई म्हणाली.

आईची ती युक्ती कुळकर्ण्यांना आवडली नाही. पण नाइलाजाने त्यांनी ती मान्य केली. कुळकर्ण्यांच्या आईने पुष्कळ सोने आणि पैसे सांठवून ठेवले होते. तिचे ऐकलं नाही तर आपल्याला काही मिळणार नाही,

श्री क. य. सावंत

या भीतीने कुळकर्ण्यांना आईचे म्हणणे मानावे लागले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी कुळकर्ण्यांनी शिक्षकाच्या घरी निरोप पाठविला व आल्यावर म्हणाले–"आम्ही आज तीर्थ-यात्रेला निघालो आहो. आमच्या घरी जी चीजवस्त आहे ती तुमच्या घरी ठेवून जावे म्हणतो. तुम्हांला हरकत नाही ना?"

"तुमचेच घर आहे, खुशाल ठेवा." म्हणाला. ठरल्याप्रमाणे कुळकर्ण्यांनी आईला कपाटात बंद करून कपाट शिक्षकाच्या घरी नेऊन ठेवले. म्हातारी बरोबर खायला भाकऱ्या घेऊन गेली होती.

दुपारी शिक्षकाची मुलं, "खायला दे" म्हणाली आईला. कपाटात बसून म्हातारी भाकऱ्या खाऊ लागली. म्हातारीला दात नव्हते. म्हणून तोंडात भाकरीचा तुकडा टाकून तो भिजून मऊ होईपर्यंत तिला चघळत बसावे लागे.

त्याच वेळी मुलं ओरडली–"आई! कुळकर्ण्यांच्या घरातले ते लोणचं वाढ कीग!"

ते ऐकून कपाटातली म्हातारी स्वतःचा राग आवरू शकली नाही. ओरडून म्हणाली–"चोराच्या पोरांनो! पाहते आता!" त्याच वेळी तिच्या घशात भाकरीचा तुकडा अडकला आणि म्हातारी आतल्या आत तडफडून मेली.

संध्याकाळी कुळकर्ण्यांनी आपल्या नोक-रांना शिक्षकाच्या घरी पाठविले. नोकर म्हणाले–"गुरुजी! कुळकर्ण्यांना काल तीर्थ-यात्रेला जाणे जमलं नाही. कपाट परत घेऊन यायला आम्हांला पाठविलं आहे." शिक्षकाने कपाट पाठवून दिलं.

कुळकर्ण्यांनी कपाट उघडून पाहिलं तर आत आई मरून पडली होती.

कुळकर्णी घाबरून गेले आणि शिक्षकाला बोलावून त्यांचा सल्ला विचारला. ते नेहमी शिक्षकाचा सल्ला घेऊनच काही काम करीत. ते म्हणाले–"गुरुजी! माझी आई एकाएकी मेली. तशी आजारी पण नव्हती. ही गोष्ट गावकऱ्यांना कळली तर म्हणतील, धनलोभाने मीच गळा दाबून तिचा जीव घेतला. तिचे प्रेत काही तरी करून नाहीसे केले पाहिजे. काही तरी युक्तीकाका व माझी लाज वांचवा."

"तुम्ही पैसे खर्च करायला तयार असाल तर मी सगळं ठीक करून देतो. तुम्हांला भिण्याचं मुळीच कारण नाही." शिक्षक म्हणाला.

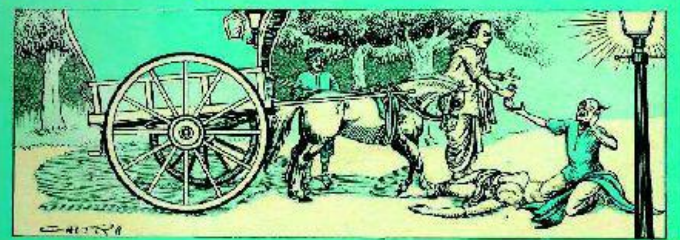
कुळकर्ण्यांना धीर आला. त्यांनी शिक्ष-काच्या हातात शंभर रुपये भरून एक पिशवी दिली. शिक्षकाने रात्री म्हातारीचे प्रेत खांद्यावर घेतले. तिला फेकून द्यायचे ठरवून शिक्षक निघाला.

शेजारच्या गावचा जमिनदार पुष्कळ रात्र लोटल्यावर घोड्याच्या गाडीत बसून घरी परत जात होता. तो त्याच वाटेने जात होता. शिक्षकाने घाबरल्याचे सोंग केले आणि म्हातारीचे प्रेत घोड्याच्या पायांखाली टाकले.

गाडी थांबली. जमिनदार गाडीतून खाली उतरून आला. "आई गं! आई! अशी कशी ग मला सोडून गेलीस? आता मी कोणाच्या तोंडाकडे पाहू?" असं रडण्याचे सोंग करून शिक्षक मोठमोठ्याने ओरडू लागला.

"काय रे! तू तरी एक गांवढळच दिसतोस की रे. गाडी आलेली कळत नाही का तुला? बाजूला झाला असतास तर? हे पैसे ठेवून घे." असे सांगून जमिनदाराने काही पैसे त्याला दिले आणि निघून गेला.

त्यानंतर शिक्षक कुळकर्ण्यांच्या आईचे प्रेत नदीकाठी घेऊन गेला आणि ते नदीत फेकून दिले.

कोल्ह्याचा निवाडा

आजोबा आंबे घेऊन आले. आईने कापून वांटले. मुलं भांडू लागली. एक म्हणे मला लहान तुकडा मिळाला. दुसरा कोर्क्‍साठी भांडू लागला. तिसरा म्हणाला– "मला सबंध आंबा हवा."

मुलांना भांडतांना ऐकून आजोबा ओरडून म्हणाले–"तुम्ही सगळे अवकलशून्य आहां! तुमच्याहून पाणमांजरे चांगली."

पाणमांजरांचे नाव ऐकताच मुलं आंब्याकरिता भांडायचं सोडून आजोबांच्या चारी बाजूला घोळका करून जमा झाली व म्हणाली–"सांगा पाणमांजरांनी काय केलं? त्यांची गोष्ट सांगा!"

"तुमच्या पेक्षा, दुसऱ्याला मोठा तुकडा मिळाला म्हणून किंवा जास्त तुकडे मिळाले म्हणून भांडतां आहां, पण पाणमांजरं भांडली आपल्यापेक्षा दुसऱ्याला कमी कां मिळालं यासाठी. आता कळलं तुमच्यात आणि पाणमांजरात एवढं अंतर आहे हे." आजोबा म्हणाले.

"पाणमांजरांनी आंबे वांटून घेतले होते का आजोबा? तुम्ही काय म्हणालांत ते नाही कळलं आम्हांला. ती सगळी गोष्ट सांगा." मुलांनी हट्ट धरला.

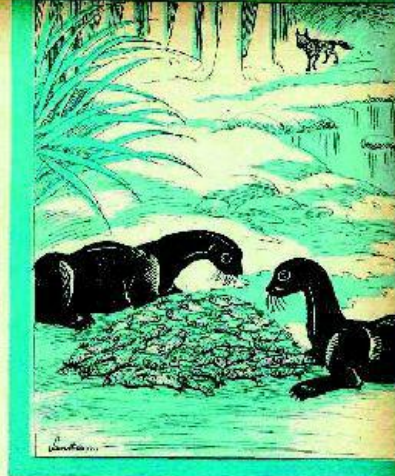
"तरमग प्रथम तुम्ही गप्प बसा, कसे!" असे सांगून मुलांनी गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

तिबेट नावाचा एक देश आहे. त्या देशात एक मोठी नदी आहे. त्या नदीच्या काठी दोन पाणमांजरे रहात असत त्यांची आपसात चांगलीं मैत्री होती. ते परस्परांना मदत पण करीत.

नदीतले मासे हाच त्यांचा मुख्य आहार होता. पाणमांजरे मासे कसे पकडतात माहीत आहे का तुम्हांला? एक पाणमांजर पाण्यात उतरते. ते माशांना किनाऱ्याकडे

श्री म. सि. पुराणिक

पळविते. जे मासे किनाऱ्यावर येतात त्यांना किनाऱ्यावरचे मांजर एका जागी जमा करते. मासे पकडून घरी घेऊन जाणे तेवढे सोपे नसते. कारण पाण्यातलं पाणमांजर माशांना किनाऱ्यापर्यंत पळवीत आणून पुन्हा दुसऱ्या माशांना किनाऱ्याला आणी पर्यंत पहिले पळून जातात. प्रत्येक माशासाठी किनाऱ्यावर येऊन पुन्हां पाण्यात उतरून दुसऱ्या माशाला पळवून आणणे सोपे नसते.

हा त्रास ओळखून त्यांनी आपसांत ठरवून मासे पकडण्याच्या कामी परस्परांना मदत करण्याचे ठरविले होते. एका मांजराचे काम पाण्यातून मासे हाकलून किनाऱ्यावर आणणे होते व दुसऱ्याचे किनाऱ्यावर आलेले मासे खाणे. अशातऱ्हेने दोन्ही पाण मांजरांनी पुष्कळ मेहनत करून पुष्कळ मासे धरले. आता धरलेले मासे वांटून घ्यायचा त्यांनी विचार केला.

किनाऱ्यावरचे मांजर पाण्यातल्या मांजराला म्हणाले–"आता तू सर्व माशांची सारखी सारखी वांटणी कर."

नदीतल्या मांजराला त्यांची वांटणी करण्यात संकोच वाटला. कारण चुकून दुसऱ्याला कमी मिळाले तर त्याला वाईट वाटेल. म्हणून ते दुसऱ्या मांजराला म्हणाले–"मित्रा! तूच वांटणी कर ना!" त्याच्या मनात पण तीच शंका होती.

दोघें मांजरं आपल्या हातून कदाचित चूक होईल व दुसऱ्याला वाईट वाटेल म्हणून हातावर हात धरून स्वस्थ बसून राहली.

त्याच वेळी वटवट्या नावाचा एक कोल्हा तेथे आला. त्याने माशांची रास मांजरांसमोर पाहिली आणि चकित होऊन त्यांना विचारण्यासाठी तो त्यांच्याजवळ काही तरी करून हे मासे उपटले पाहिजेत आला. त्याला त्या दिवशी दिवसभर काही

खायला मिळाले नव्हते. भुकेने त्याचा जीव कासावीस झाला होता. त्याने मनात विचार केला, किती मासे आहेत? नंतर तो पाण मांजरांना म्हणाला–"कसं काय जांवई बापू! असे दोघे कोणत्या काळजीत पडला आहां?"

"आम्ही हे मासे धरले आहेत. पण त्यांची वांटणी करतांना कोणाला जास्त किंवा कोणाला कमी मिळू नयेत असे आम्हांला वाटत आहे."

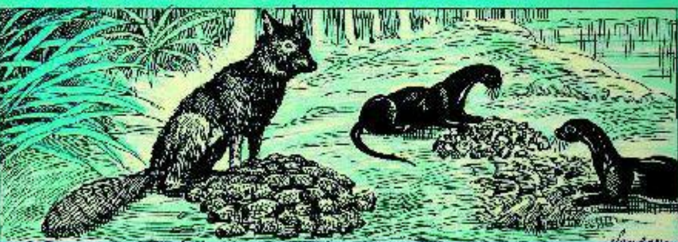
"एवढेच ना? मी वांटून देऊ का?" कोल्ह्याने विचारले.

पाणमांजरांनी विचार केला की आपल्या समोरचा प्रश्न सहजी सुटतो आहे म्हणून त्यांनी होकार दिला.

कोल्हा एका मांजराला जरा बाजूला बोलावून घेऊन गेला आणि म्हणाला– "खरं बोलायचं तर तू मासे धरण्यासाठी केलेसच काय? दुसऱ्या मांजराने पाण्यात जाऊन हुशारीने मासे पिटाळून किनाऱ्याला हाकलून आणले. तू काठावर आलेल्या माशांना फक्त धरण्याचे काम केलेस. म्हणून तुला कमी मासे मिळाले पाहिजेत."

नंतर कोल्हा दुसऱ्या मांजराला बाजूला घेऊन जाऊन म्हणाला–"सर्व मेहनत तर तुझ्या मित्राने केली आहे. किनाऱ्यावर दगड धोंडे आणि काय काय आहे. त्या सर्वांना बाजूला सारून किनाऱ्यावर त्या सुरक्षित ठेवण्याचे सर्व काम तर त्यालाच करावे लागले. तू काय, फक्त त्यांना किनाऱ्याकडे पळवून आणलेस!"

ते ऐकून दोघां पाणमांजरांना आपापला कमीपणा कळला. नंतर कोल्ह्याने माशांच्या शेपट्या व डोकी कापली व ती सारखी सारखी दोघां मांजरांना वांटून दिली व मधला भाग आपल्या मेहनतीची मजुरी म्हणून घेऊन आपल्या चातुर्याची मताशींच वाखाणणी करीत घरी निघून गेला.

पडकें देऊळ

[२०]

[शिखीमुख व विक्रमकेसरी आपल्या दोघां साथीदारांसह ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्याकडे निघाले. ते कामाख्या नावाच्या गावी एका धर्मशाळेत उतरले. त्यांच्या गैरहजेरीत पडक्या' देवाळाचा पुजारी त्यांच्या खोलीत शिरला. त्याला पकडण्याचा शिखीमुखने प्रयत्न केला, परंतु तो निसटून घोड्यावर बसून पळून गेला. पुढे–]

धर्मशाळेसमोर गोंधळ उडून गेला. आरडा ओरडा आणि पळापळ चालू होती. दोघे घोड्यावर बसून पळत होते तर "थांबा, थांबा" म्हणत दोघे तरुण त्यांचा पाठलाग करीत पळत होते. ते पाहण्यासाठी धर्मशाळेत उतरलेले सर्व लोक धर्मशाळेच्या आवारात जमा झाले. अजित व वीरभद्र दोघे देखील काही अंतर पाठलाग करीत धावले. परंतु पुजारी व नागगिधाड दोघांना ते पकडू शकले नाहीत. म्हणून अर्थातच त्यांना निराशा वाटली.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी आपल्या खोलीला कुलुप लावून खाली आले. अजित व वीरभद्र धावत धापा टाकीत येऊन म्हणाले–"धनी! आम्ही आपल्या तर्फे त्यांना पकडण्याची शिकस्त करून पाहिली. परंतु ते पळून गेले." शिखीमुखला फार वाईट वाटले. तो दुष्ट पुजारी हातात

आलेला निसटून पळून गेला. इतक्या उंचावरून उडी मारून तो पळून जाईल याची त्याला कल्पनादेखील नव्हती.

"शिखी, या दुष्टाने आपला पिच्छा पुरविला आहे. आपण त्याच्याशी बोलण्यात उगीच वेळ घालवला. खोलीत पाय टाकतांच त्याला ठार केला पाहिजे होता." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"या खेपेस तो नजरेस पडला की आपण तेच करू. त्या दुष्टाशी आपण बोलण्याची गरज तरी काय? तो कितीदां आपल्या हातावर तुरी देऊन जिवानिशी निसटला. तू देखील सावध रहा." शिखीमुख म्हणाला.

धर्मशाळेसमोर जमा झालेले लोक शिखीमुख व विक्रमला निरनिराळे प्रश्न विचारू न बेजार लागले. कोणीतरी दोघे चोरी करून पळून गेले असावे असे सर्वांना वाटत होते. धर्मशाळेचा अधिकारी आपली चूक झाल्या बद्दल माफी मागत म्हणाला– "खरी माझीच चूक झाली. तुम्हां दोघांच्या गैरहजेरीत मी त्या परक्या लोकांना तुमच्या खोलीत जाऊ द्यायला नको होते. एखादी मूल्यवान वस्तू उचलून घेऊन पळून गेले का ते?"

"त्याला ज्या वस्तूची गरज आहे ती आमच्याजवळ नाही. तीर्थ दर्शन करीत आलो होतो. आमच्याजवळ मूल्यवान वस्तू असणार तरी कोणती?" शिखीमुख म्हणाला.

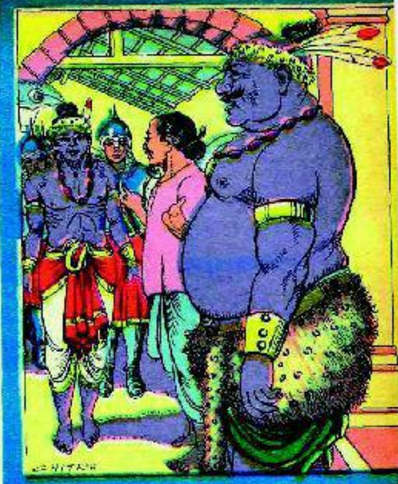
"तुमच्या खोळीत चोरी झाली नाही, हे ऐकून आम्हांला बरे वाटले. तो पुजारी इभ्यु जातीचा दिसतो आहे. त्या जातीचे लोक जितके विश्वासपात्र असतात तितकेच गळेकापू पण असतात." धर्मशाळेचा अधिकारी म्हणाला.

त्या दिवशी रात्री शिखीमुख व विक्रम केसरी दोघांनी खूप विचार करून, इभ्यु जातीच्या वस्तीची माहिती असलेल्या माणसाला वाट दाखवायला बरोबर घेऊन ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात प्रवेश करावा असे मनाशी ठरविले.

धर्मशाळेच्या अधिकाऱ्याजवळ दुसऱ्या दिवशी त्यांनी त्या विषयी चवकशी केली तेव्हां तो चकितच झाला. म्हणाला–"त्या प्रदेशात पाऊल टाकण्याचा अर्थ स्वतः आगीत उडी टाकण्यासारखा आहे. पण त्या बाजूला जाण्याची गरजच काय? तिकडे तीर्थक्षेत्र पण नाही?"

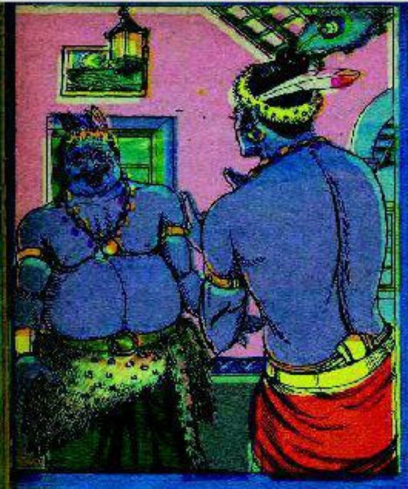
ते ऐकून हसत शिखीमुख म्हणाला– आमचा जीव धोक्यात पडेल हीच भीती वाटते न तुम्हांला? पण आमचा जीव घेऊन कोणाला काय मिळणार आहे? आम्हांला या खोऱ्यातली सर्व क्षेत्रे पाहून यावयाचे आहे. इभ्यु जातीचे लोक राहतात त्या वस्तीत पुष्कळ जुनी देवळे आहेत असे आम्ही ऐकतो."

"पहा बुवा, मी सांगावयाचे ते सांगितले. पुढे तुमचे तुम्ही पाहून घ्या. केव्हां निघणार आहां तुम्ही? त्या प्रदेशाची चांगली माहिती असलेल्या एका तरुण मुलाला मी बरोबर पाठवितो. त्याच्या खाण्यापिण्याची व्यवस्था तुम्हांला करावी लागेल. परत आल्यावर त्याला चांगले

बक्षिस दिले पाहिजे." धर्मशाळेचा अधिकारी म्हणाला.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी दोन्ही अटी कबूल केल्या. दुसऱ्या दिवशी उजाडताच धर्मशाळेचा अधिकारी एका पंचवीस तीस वर्षे वयाच्या मनुष्याला घेऊन आला. तो ठेंगणा व हृष्टपुष्ट होता. त्याची ओळख करून देत धर्मशाळेचा अधिकारी म्हणाला–"याचं नाव जांगला आहे. याला इभ्यु जातीच्या सर्व प्रदेशाची चांगली माहिती आहे. हा एक विश्वासपात्र मनुष्य आहे व मी याला बरेच दिवसांपासून चांगला ओळखतो."

शिखीमुखने जांगलाकडे निरखून पाहिले. त्याच्या निर्विकार चेहऱ्यावरून त्याच्या स्वभावाची ओळख पटणे शक्य नव्हते. जांगलाच्या मुखावर स्मित झळकत होते. परंतु त्याच्या चेहऱ्यावर कोणताच भाव झळकत नव्हता. तो अगदी ठोंब्यासारखा उभा होता, ऊन पाऊस खाऊन खडबडीत झालेल्या दगडासारखा.

जांगलाची ओळख करून देऊन धर्मशाळेचा मालक निघून गेला. तेव्हां शिखीमुख त्याला म्हणाला–"तुला सर्व प्रदेशाची माहिती असेलच या गोष्टीचा आम्ही विश्वास कसा काय करावयाचा? तुला इभ्यु जातीच्या प्रदेशाची माहिती कितपत आहे? तुला सर्व प्रदेशाची चांगली माहिती नसेल तर आम्हांला तुझी गरजच नाही. म्हणून निघण्यापूर्वीच साफसाफ काय ते बोल." तुला हा सर्व प्रदेश चांगला नक्की माहीत आहे ना?

"माझ्यावर विश्वास ठेवा एवढेच मी सांगू शकेन. माझा जन्म इभ्यु जातीच्या मुलखांतच झालेला आहे. ते लोक मला चांगले ओळखतात. मला त्या प्रदेशाच्या कानाकोपऱ्याची माहिती आहे." जांगला म्हणाला.

"ठीक! तुझ्या खाण्यापिण्याची सर्व जबाबदारी आमच्यावर. परत कामाख्यापूरला आल्यावर आम्ही तुला पांच सुवर्णमुद्रा देऊ धर्मशाळेच्या अधिकाऱ्याने आम्हांला तेच द्यायला सांगितले आहे. आहेस का कबूल? विचार करून तुला जे बोलायचे ते बोल." शिखीमुख म्हणाला.

"मी काय बोलणार आणि काय विचार करणार? तुमची कृपा असली म्हणजे पुरे." जांगला म्हणाला.

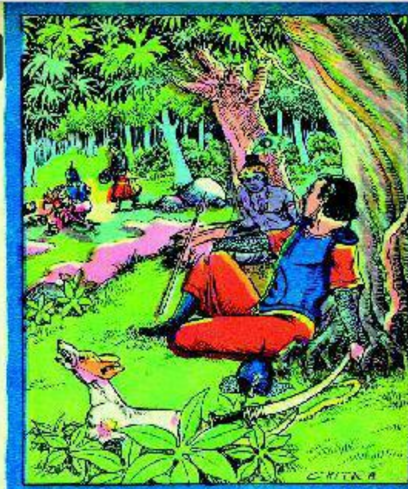
"आम्हांला या खोऱ्याच्या गोलभरा नावाच्या इभ्यू जातीच्या गावी जायचे आहे. त्या गावाच्या आसपास पुष्कळशी जुनी देवळे आहेत असे आम्ही ऐकतो." शिखीमुख म्हणाला.

गोलभरा गांवाचे नाव ऐकताच जांगला दचकल्यासारखा होऊन म्हणाला–"धनी! मला ते गांव चांगले माहीत आहे. परंतु आपण म्हणता तसे प्रसिद्ध देऊळ मात्र जवळ पास नाही. मी पहिल्यानेच सांगून ठेवतो आहे. कारण नंतर मला नावे ठेवू नका."

"आम्ही तसे ऐकले आहे, हो की नाही रे विक्रम?" असे म्हणत शिखीमुखने विक्रमकडे एकदां पाहिले.

त्याने होकारार्थी मान हलविल्यावर शिखीमुख जांगलाला म्हणाला–"तू त्या गावांची वाट आम्हांला दाखव. आम्ही स्वत: कादू हुडकून देवळे. आणि हे पहा, आजच संध्याकाळी आम्हांला निघावयाचे आहे, निघायची तयारी कर."

जांगला नमस्कार करून निघून गेला. त्या दिवशी सायंकाळी वाटेत लागणारे खाद्यपदार्थ दोन खेचरांवर लादून शिखीमुख व विक्रमकेसरी आपल्या दोघां साथीदारांबरोबर नदीच्या खोऱ्याकडे निघाले. जांगला त्यांना वाटाड्या म्हणून पुढे पुढे चालत होता.

जंगलातल्या एका तलावाजवळ ते सर्व पोचले. तोंपर्यंत चांगला काळोख पडला होता.

ती रात्र तलावाच्या काठीच घालवावी व दुसऱ्या दिवशी पहाटे पुढचा प्रवास सुरू करावा असे त्यांनी ठरविले. अजित व वीरभद्र सैपाकाला लागले. जांगला काटक्या गोळा करून आणायला जंगलात निघून गेला.

तो निघून गेल्यावर शिखीमुख आणि विक्रमकेसरी एका झाडाला टेकून पुढल्या कार्यक्रमाविषयी विचार विनिमय करू लागले विक्रमकेसरीच्या मनात जांगला-

विषयी अद्याप संशय होता. त्याच्यावर त्याचा पुरा **विश्वास** बसत नव्हता. तो आपल्याला धोक्याच्या रस्त्याने नेऊन कोठे तरी गोत्यात घालणार असे त्याला वाटत होते. तसे तो शिखीमुखला म्हणाला पण शिखीमुखला सुद्धां तशीच शंका येऊ लागली होती.

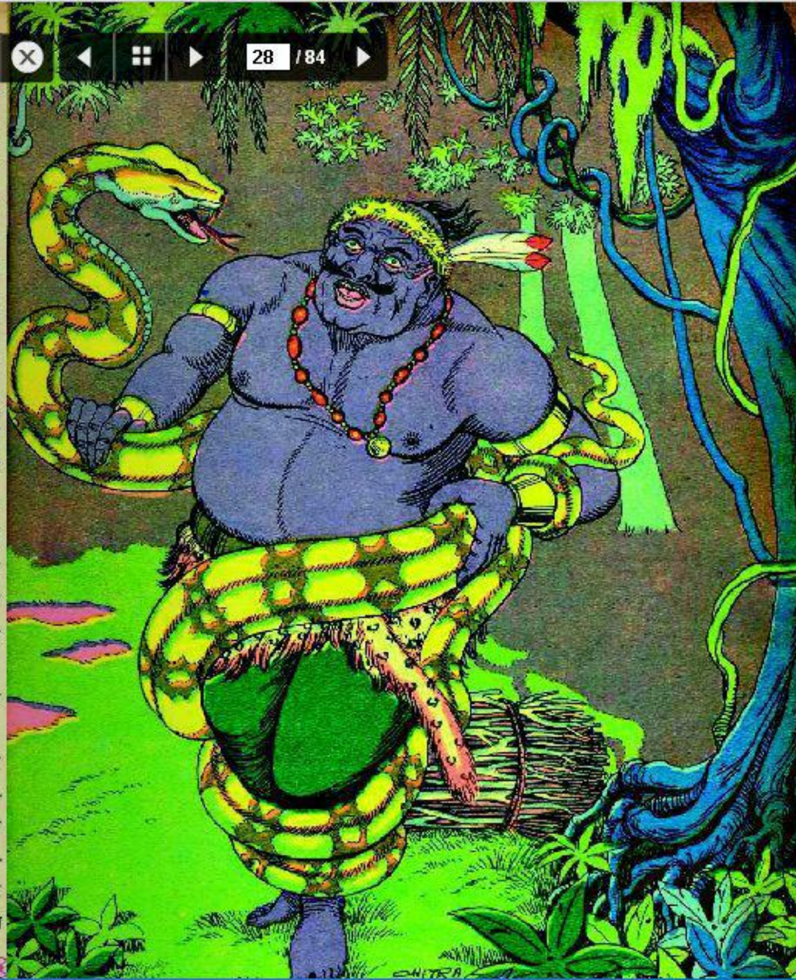
"आपण सावधगिरी बाळगू. तुला काय वाटते, जांगला पुजाऱ्याच्या अनुयायांपैकीच एकजण असेल? तो दुष्ट पुजारी स्वत: आतापर्यंत आपले काही करू शकला नाही तर हा काय करणार?" शिखीमुख म्हणाला.

विक्रमकेसरी आणखी पुढे काही म्हणणार इतक्यात लाल कुत्रा भुंकू लागला आणि दाट झाडीत शिरला. शिखीमुख गुपचुप कुत्र्याच्या पाठीमागून निघाला. विक्रम-केसरी तलवार उपसून चारी बाजूला पसरलेल्या दाट काळोखात डोळे फाड फाडून पहात होता.

लाल कुत्रा थोडे अंतर चालून गेल्यावर एका जागी थांबून तोंड वर करून भुंकू लागला. शिखीमुख झाडीत ध्यान देऊन निरखून पाहू लागला. शत्रू झाडावर लपून बसला असावा असा त्याला संशय आला. पण तेथे त्याला कोणी दिसला नाही. त्याच वेळी त्याला कोणीतरी बोलत असल्याचा भास झाला. तो पुढे निघणार इतक्यात त्याचा लाल कुत्रा आडवा येऊन उभा राहिला आणि जोरजोराने भुंकू लागला.

या वेळी शिखीमुखला पावलांचा आवाज जवळ येत असलेला स्पष्ट ऐकू आला.

पाहतां पाहतां जांगला खांद्यावर वाळक्या काटक्यांची मोळी घेऊन घाईघाईने त्यांच्या-कडे येऊ लागला. शिखीमुख दोन पावलेंच पुढे गेला असेल इतक्यात झाडाच्या फांदी-वरून एका अजगराने जांगलाच्या अंगावर उडी मारली आणि त्याच्या अंगाला

विळखा घालू लागला. लालकुत्रा भुंकत उडी मारून पुढे गेला. जांगला घाबरून जाऊन मोठ्याने ओरडला.

ते दृश्य पाहून शिखीमुखचा चेहरा पांढरा फट्ट पडला. जांगला मोठ्याच संकटात सापडला होता. शिखीमुख तलवार उपसून अजगराचे तोंड कापण्याच्या विचारात होता. परंतु अजगर जांगलाच्या कमरेच्या वरच्या भागालाच विळखा घालून बसला होता. त्या काळोखात अजगराला मारण्याच्या प्रयत्नात जांगलालाच लागण्याची शक्यता होती.

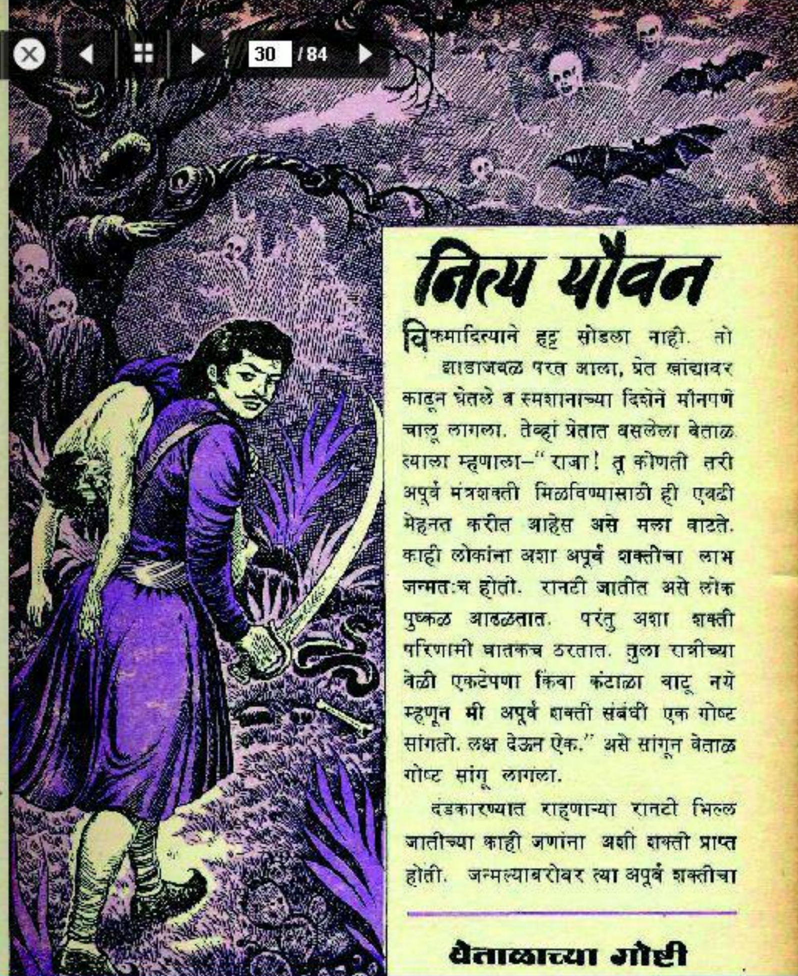
जांगला वेदनेने ओरडत होता. त्याची वाचाच बंद पडू लागली होती. शिखीमुख त्याला म्हणाला—"जांगला घाबरू नकोस. हे बघ मी अजगराचे डोकेच कापून टाकतो. असे सांगून त्याने डाव्या हाताने अजगराची मान धरून बाजूला त्याचे तोंड ओढले आणि तलवारीने वार केला.

डोके कापल्याबरोबर अजगराचा विळखा सैल होऊन अजगर खाली जमिनीवर पडला. जांगला घाबरल्यासारखा बेशुद्ध होऊन दुसऱ्या बाजूस खुंटासारखा खाली जमिनीवर पडला. जांगलाचा आवाज ऐकल्यावर विक्रमकेसरी, अजित व वीरभद्र तिकडे धावले. ते देखील येऊन पोचले.

शिखीमुख जांगलाला उचलण्याचा प्रयत्न करीत म्हणाला—"मी अजगराचे डोके छाटून टाकले आहे. परंतु त्याच्या विळख्यात तुझे हाडबीड तर नाही मोडले?"

जांगला काही उत्तर देणार त्याच वेळी काळोखातून कोणीतरी बोलल्याचा आवाज ऐकू आला—"अघोरी लोक भक्ति भावनेने ज्या अजगराची पूजा करतात त्याचे डोके कोणी कापले? तर मग तुझे डोके आम्ही कापतो. तयार रहा." असे म्हणत चारपाच भयंकर आकृतीचे लोक भाला उगारून शिखीमुखवर धावले.

नित्य यौवन

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ परत आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले व स्मशानाच्या दिशेने मौनपणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू कोणती तरी अपूर्व मंत्रशक्ती मिळविण्यासाठी ही एवढी मेहनत करीत आहेस असे मला वाटते. काही लोकांना अशा अपूर्व शक्तीचा लाभ जन्मतःच होतो. रानटी जातीत असे लोक पुष्कळ आढळतात. परंतु अशा शक्ती परिणामी घातकच ठरतात. तुला रात्रीच्या वेळी एकटेपणा किंवा कंटाळा वाटू नये म्हणून मी अपूर्व शक्ती संबंधी एक गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

दंडकारण्यात राहणाऱ्या रानटी भिल्ल जातीच्या काही जणांना अशी शक्ती प्राप्त होती. जन्मल्याबरोबर त्या अपूर्व शक्तीचा

आभास मिळे. अशा मुलांच्या आयांना त्याची माहिती असे, पण त्या ती गोष्ट गुप्त ठेवीत. कारण कोणाला कळले की अमुक मुलाला अपूर्व शक्ती प्राप्त आहे तर काही दुष्ट लोक त्या मुलाचा गळा दाबून टाकायला मागे पुढे पहात नसत.

एका भिल्ल मुलीच्या डोक्याला पाठीमागे जन्मतःच एक टेंगूळ होते. त्या मुलीचे नाव इला असे होते. तिच्या आईने ती गोष्ट कोणाला कळू दिली नाही. इला मोठी झाल्यावर केसात ते टेंगूळ दिसेनासे झाले.

इला ज्या गावी रहात असे त्या गावानजीक एका जमिनदाराचे गाव होते. त्या गावी उपेन्द्र नांवाचा एक तरुण कुंभार रहात असे. तो दिसायला सुंदर व देखणा होता, परंतु गरीब होता. त्याच्याशी लग्न करण्याचा विचार गावातल्या पुष्कळ मुलींच्या मनात येई. पण त्याची जात व गरीबी आड आल्याने ते शक्य नव्हते. इलाने एकदा त्याला पाहिले तेव्हांपासून तिने त्याच्यावर जणुंकाही आपल्याला ओवाळूनच टाकले.

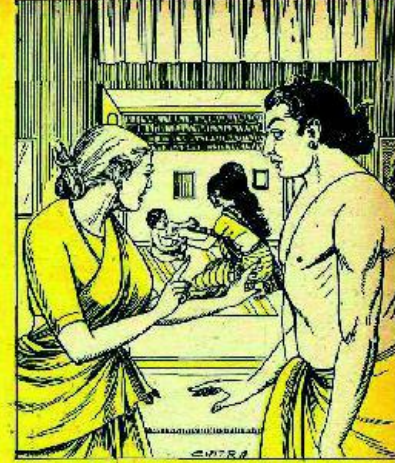
परंतु उपेंद्राच्या मनात कधी तिचा विचार सुद्धा आला नही. खरं पाहिलं तर त्याचे मन गावातल्या एकादेखील मुलीवर कधी गेलं नाही. एखाद्या श्रीमंताच्या मुलीशी आपलं लग्न झालं की पुरे, त्याला ते प्रेम आणि मन चोरून नेणे वगैरे काही पटत नव्हते.

कसला तरी सण होता. त्या दिवशी इला घराबाहेर पडली नाही. ती उपेंद्रचं ध्यान धरून बसली उपेंद्रने स्वतः तिच्या घरी यावे या हेतूनेच ती ध्यान धरून बसली होती. सर्व दिवस असाच गेला व सूर्यास्ताची वेळ झाली तरी उपेंद्र तिच्या घरी आला नाही. तो गावातल्या इतर मुलींबरोबर गप्पा गोष्टीत व खेळण्यात गुंग होऊन गेला होता.

इलाने आपल्या घरासमोर सडा सारवण घालून रांगोळी काढली. कपडे फाडून त्यांना गाठी मारून रांगोळीवर जागोजागी ठेवू लागली. गाठ मारून रांगोळीवर ठेवतांना ती उपेंद्राच्या नावाचा उच्चार करी.

खेळात रमलेला उपेंद्र एका एकी थांबला व त्याचे पाय भिल्ल जातीच्या वस्तीकडे त्याला ओढून नेऊ लागले. थोड्या वेळाने तो इलाच्या घरच्या अंगणात पोचला व अंगणात उभा राहला. उपेंद्रने दाराची कडी वाजवल्याबरोबर इलाने दार उघडले. तिला पाहताच त्याला अपार आनंद झाल्यासारखा वाटला. दुसऱ्याच दिवशी इला व उपेंद्र यांचा विवाह झाला. उपेंद्र इलाला आपल्या घरी घेऊन गेला. त्यांचा संसार सुखाचा झाला. पाच वर्षात इला व उपेंद्र यांना पाच मुले झाली.

इला प्रत्येक मूल झाल्यावर जास्त जास्त सुंदर होत गेल्याचे पाहून उपेंद्रला आश्चर्य वाटे. तिचे सौंदर्य प्रत्येक प्रसूतीच्या वेळी कमी होण्या ऐवजी वाढत गेले. पांच मुलांची आई झाल्यावर देखील इला, लग्नाच्या दिवशी जितकी सुंदर दिसत होती त्याहून जास्त सुंदर दिसू लागली होती.

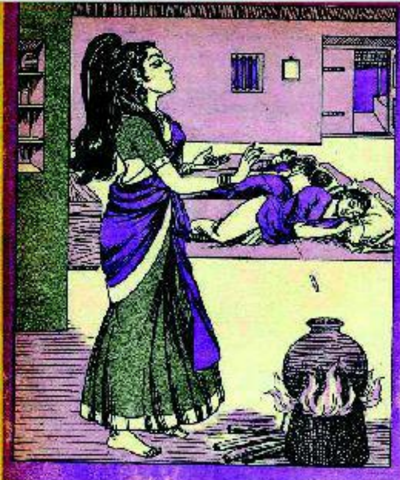

इलाचे हे वाढतें सौंदर्य पाहून उपेंद्राच्या मनात शंका उत्पन्न झाली. त्याने ती गोष्ट आपल्या आईला पण सांगितली.

ती म्हणाली–"मुला! तुझी बायको जादुगारीण तर नसेल अशी शंका मला वाटू लागली आहे. तसे असेल तर ती गोष्ट तुझ्या किंवा तुझ्या मुलांच्या हिताची नाही."

"पण आई, ती जादुगारीणच आहे हे कशावरून?" उपेंद्रने आईला विचारले.

"ती जादुगारीण असेल तर अमावास्येच्या दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास ती तांत्रिक पूजा केल्याशिवाय राहणार नाही. तू लक्ष ठेव." आई म्हणाली.

अमावास्येच्या दिवशी रात्री उपेंद्र झोपेचे सोंग करून झोपला आणि इला काय करते हे पाहू लागला. इला मध्यरात्र उलटल्यावर उठली. तिने चूल पेटवली, पाणी तापविले. बाहेरून कसल्या तरी मुळ्या व पाला घेऊन आली आणि मंत्र म्हणून तो पाला व मुळ्या अधणात टाकल्या.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी उपेंद्रने ते सर्व आपल्या आईला सांगितले.

"होय ना? मग मी सांगितले त्याप्रमाणे ती खात्रीने जादुगारीणच आहे. तिला वेळीच वाटेला लावले नाहीस तर तुझा व तुझ्या मुलांचा जीव धोक्यात पडेल. जादुगारणीला जिवंत जाळण्याशिवाय दुसरा उपाय नाही." आईने सल्ला दिला.

उपेंद्र घाबरूनच गेला. कापऱ्या आवाजात म्हणाला–"आई! पांच मुलांच्या आईचा स्वतःच्या हाताने जीव घेऊ म्हणतेस?"

"अरे वेड्या! तू एकीला वांचवायला निघाला आहेस पण सहा जणांचा जीव धोक्यात पडेल त्याची काय वाट? म्हणून तिला वाटेला लावलंच पाहिजे." आईने जणुंकाही आज्ञाच केली.

आईजवळ बायकोला ठार करण्याविरुद्ध बराच वेळ वादविवाद केल्यानंतर उपेंद्र इलाचा जीव घ्यायला तयार झाला. त्यानंतर त्याने घरासमोर एका झाडाखाली चिता तयार केली व झाडाच्या फांदीला दोरीचा फास करून लोंबत ठेवला.

हे सर्व इला खिडकीतून पहात होती. तिने बाहेर येऊन नवऱ्याला विचारले– "ही सर्व तयारी कशासाठी चालली आहे?"

"तू या चितेवर जाऊन उभी रहा. मी सर्व सांगतो." उपेंद्र म्हणाला.

इला त्याप्रमाणे चितेवर जाऊन उभी राहली. उपेंद्रने तिच्या गळयात दोरीचा फास घातला व म्हणाला–"तू जादूगारीण आहेस. म्हणून मी तुला जाळून स्वतःचा व मुलांचा जीव वांचविणार आहे." असे सांगून त्याने लगेच चितेला आग लावली.

चितेच्या ज्वाळा अंगाला लागताच तिने कोणता तरी मंत्र म्हटला आणि एक फूल होऊन ती झाडाच्या फांदीला जाऊन चिकटून बसली.

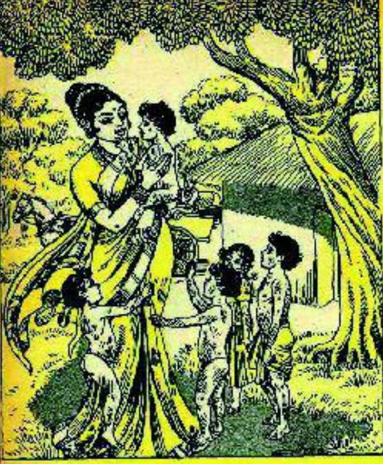
दुसऱ्या दिवशी जमिनदार आपल्या घोड्यावर बसून त्या बाजूने निघाला. तो मनातल्या मनात म्हणाला–"या झाडाला अशा नव्हेने लागलेले फूल एक विचित्र गोष्टची वाटते. असा विचार करून त्याने ते फळ तोडले आणि ते घरी घेऊन जाऊन फुलदाणीत पाणी घालून ठेवले. नंतर फुलं-दाणी फुलासकट आपल्या खोलीत नेऊन ठेवली.

जमिनदार म्हातारा होता. त्याला बायको किंवा मूलबाळ कोणी नव्हते. एक सैपाकीण होती. ती रोज ताट वाढून जमिन-दाराच्या खोलीत आणून ठेवी. जमिनदार थोडे खाऊन झोपत असे. जमिनदार झोपल्या-बरोबर ते फूल जमिनीवर पडले व इलाचे रूप घेऊन उरलेले अन्न खाऊ लागले. सर्व अन्न खाऊन झाल्यावर इला पुन्हां फूल होऊन फुलदाणीत जाऊन बसली.

सैपाकिणीने परत येऊन पाहिले तर ताट साफ झालेले. तिला शंका आली की काही तरी अघटित घडले आहे. कारण जमिनदार कधीच सर्व ताट रिकामे करीत नसे. अर्धे अधिक अन्न ताटात तसेच राहून जात असे. ती ताटातलेच अन्न काढून घेऊन खात असे. पण तिला त्या दिवशी उपाशी रहावे लागले.

दुसऱ्या दिवशी तिने आड लपून काय होते ते स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले. फूल एका तरुण स्त्रीचे रूप घेऊन सर्व अन्न खाऊन पुन्हा फूल होऊन फुलदाणीत जाऊन बसते. तिने ती गोष्ट जमिनदाराला सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी जमिनदार जेवणखाण आटोपल्यावर झोपण्याचे सोंग करून जागा राहला व त्याने इलाला पकडले. इलाने निसटून पळून जाण्याचा प्रयत्न केला, पण तिची वेणी जमिनदाराच्या हातात आली.

"माझी वेणी सोडा, माझे केस दुखत आहेत," इला जमिनदाराला म्हणाली.

"मी सोडून देईन, पण एका अटीवर! पुन्हां फूल नाही व्हायचं, माझ्याशीं लग्न करून माझी बायको होऊन राहायचं!" जमिनदार म्हणाला.

प्रथम इला कबूल झाली नाही. जमिनदाराने तिची वेणी दोनतीनदां जोराने ओढली तेव्हां ती कबूल झाली. जमिनदाराची बायको झाल्याबरोबर इलाने सैपाकिणीला नोकरीवरून काढले. ती सैपाकीण जादूमंत्रांची माहिती असलेल्या भिल्लांच्या वस्तीत गेली. तिने जमिनदाराच्या नव्या बायकोने नोकरीवरून काढल्याचे सांगून तिच्यावर सूड काढायचा उपाय काय हे विचारले.

भिल्ल म्हणाले–"जमिनदाराची बायको स्वतः जादुगारीण असली पाहिजे. तिच्या डोक्यावर एक टेंगूळ असेल. त्या टेंगळावरचे केस कापून काढून टाकले की तिच्याजवळची मंत्रशक्ती नाहीशी होईल." परंतु सैपाकिणीला ते काम थोडे कठीण वाटले. तिची वेणी धरून कशी काढायची?

जमिनदाराने आपल्या बायकोला अनमोल वस्त्रालंकार विकत घेऊन दिले. ती जमिनदाराबरोबर गाडीत बसून फिरायला जाऊ लागली. एकदां त्यांची गाडी कुंभाराच्या घराजवळून जात असता तिला मातीत खेळत असलेली तिची पाच मुलं दिसली.

इलाने लगेच गाडी थांबवायला सांगितले आणि खाली उतरून एकेकदा आपल्या मुलांना उचलून त्यांचा मुका घेतला. तिच्या कपड्यांना धूळ लागली. पण तिने त्याची फिकीर केली नाही. त्यांना उचलून घेणारी त्यांचीच आई आहे, हे मुलांना तरी कोठे माहीत होते? परंतु आईचे प्रेम मिळताच मुलं आनंदाने नाचू बागडू लागली. उपेंद्र बाहेर आला. त्याने देखील इलाला ओळखले नाही.

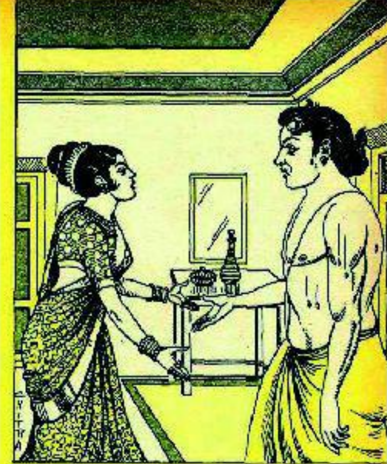
"ही तुझीच मुलं ना? धुळीत लोळताहेत. तुला लाज नाही वाटत? पहा, यांची हाडे बाहेर आली आहेत." इला उपेंद्रला म्हणाली.

"मी गरीब आहे. मुलांना पोटभर खायला कोठून घालू?" उपेंद्र म्हणाला.

"उद्यां तू माझ्या घरी ये कामाला. हे पैसे ठेवून घे." असे सांगून इलाने उपेंद्राच्या हातात पैशाची एक पिशवी दिली.

दुसऱ्या दिवशी उपेंद्र कामाला जमिनदाराच्या घरी गेला.

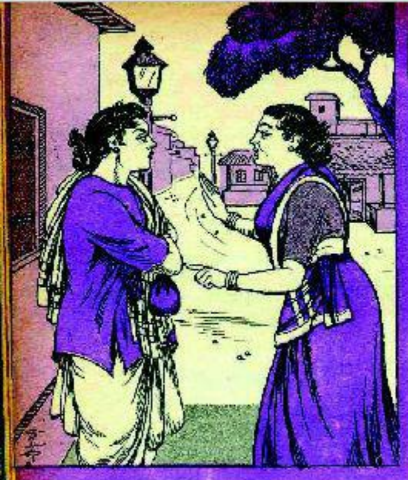
"आंघोळीच्या खोलीची थोडी दुरुस्ती करायची आहे, पहिल्याने ते काम कर." असे सांगून इला उपेंद्रला आंघोळीच्या खोलीत घेऊन गेली आणि म्हणाली–"पहा, तुझे कपडे कसे मळके आहेत. आंघोळ करून मी देते ते कपडे घाल."

उपेंद्रला ते सर्व विचित्र वाटू लागले. आंघोळ करून तो चांगले कपडे घालून बाहेर आला. आतां इला स्वतःला आवरू शकली नाही. म्हणाली–"तू मला ओळखलं नाहींस? मी इला!"

आतापर्यंत मान उचलून तिला पाहण्याची उपेंद्रला हिंमत झाली नव्हती. "तू येथे कशी आलीस?" उपेंद्रने विचारले.

"तू मला घाबरून मला ठार करण्याचा प्रयत्न केलास. म्हणून मी या जमिनदाराशी लग्न केले. पण त्याच्यावर माझं

प्रेम नाही. तुझ्यावर व आपल्या मुलांवर माझं तसंच प्रेम आहे. तू मला घेऊन जायला तयार आहेस का?" इलाने उपेंद्रला विचारले.

"तू म्हणतेस तेवढे हे काम सोपे नाही. तू दिसली नाहीस की जमिनदार तुझ्या शोधार्थ नोकर पाठवील व तूं माझ्या घरात सापडलीस तर तो माझी चामडीच लोळवील. तरी मला विचार करून ठरवू दे. मी उद्यां येऊन तुला पुन्हा भेटेन." उपेंद्र म्हणाला.

"उद्या ये, विसरू नकोस." असे सांगून इलाने सर्व दागिने काढून त्यांचे एक गाठोडे बांधले आणि उपेंद्रला दिले.

उपेंद्र घरी जात असतां वाटेत तिला सैपाकीण भेटली. तिने त्याला विचारले– "कोठून रे येतो आहेस?"

"जमिनदाराने बोलावले होते कामाला, म्हणून गेलो होतो. उरलेलें अन्न बांधून दिलं आहे." उपेंद्र म्हणाला.

"हे बघ, मी तुला बजावून ठेवते, जमिनदाराच्या बायकोच्या हातचे काही खाऊ नकोस. ती जादुगारीण आहे. खाल्लंस तर दगड होऊन जाशील." सैपाकीण म्हणाली.

"हे तुला कसे कळले?" उपेंद्रने तिला विचारले.

"मी जमिनदाराच्या घरी काम करीत असे. मी तिला कधी फूल व कधी बाई होतांना कितीदा तरी पाहूलं आहे. मी त्यांच्या घरचं काम सोडलं तेव्हां मला तिचं गुपित कळलं. मला पहिल्याने हे सर्व माहीत असतं तर मी तिचा जादू मंत्र सर्व निरुपयोगी करून टाकला असता." अशा तऱ्हेने ते गुपित सांगून सैपाकीण निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी उपेंद्र जमिनदाराच्या घरी गेला तेव्हां त्याने आपल्या पिशवीत इतर सामानाबरोबर एक कात्री पण ठेवून घेतली.

इला उपेंद्रची वाट पहात होती. तो येताच तिने विचारले–"तू काय ते ठरविलेस का?"

"होय, सांगतो तुझ्या खोलीत चल." असे सांगून तो इलाबरोबर तिच्या खोलीत गेला व तिला एका हाताने घट्ट आवळून धरून त्याने कात्रीने तिची वेणी कातरून टाकली.

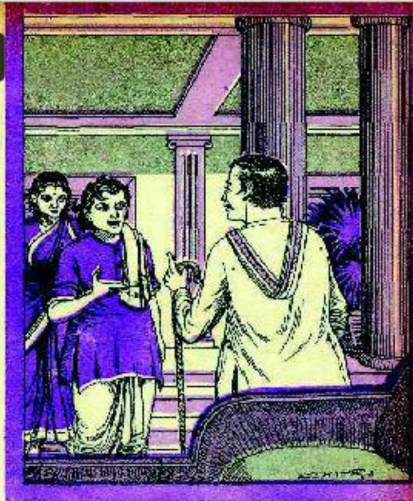
केस कापल्याबरोबर इलाची सर्व मंत्र-शक्ती नाहीशी झाली. तिचे नित्य यौवन लयास गेले.

आपले सौंदर्य एकाएकी असे लयास गेलेले पाहून ती रडू लागली. म्हणाली– "माझं सर्व यौवन गेले, सौंदर्य गेले! आतां माझ्यावर तुझं प्रेम कसं काय टिकणार?"

"इला, तसं नाही. तू मला याच रूपात जास्त आवडतेस. तुझं ते रूप नकली होतं. आतां चल आपण आपल्या घरी जाऊ." उपेंद्र आनंदाने म्हणाला.

ती दोघं आपल्या घरी जात असतां वाटेत जमिनदार भेटला. त्याने उपेंद्रला विचारले–"काय रे! तुला माझ्या बायकोने दिलेले काम पुरं झालं का?"

"मालक! माफ करा, काही दिवसांपूर्वी माझी बायको नाहीशी झाली होती.

तिचा मी पुष्कळ शोध केला पण सापडली नाही. आज तुमच्या घरी काम करणाऱ्या नोकरांमजुरांबरोबर मी तिला पाहिलं. मी तिला घरी घेऊन जातो आहे." उपेंद्र म्हणाला.

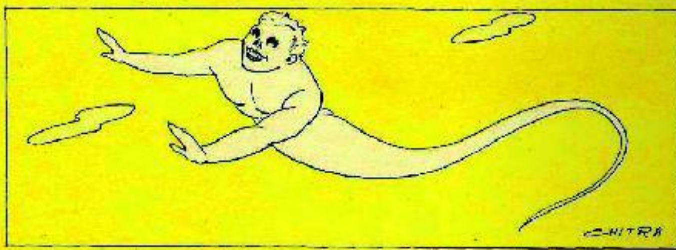
जमिनदाराने घरी येऊन पाहिले, त्याची बायको नव्हती. त्याने पुष्कळ शोध केला, पण सापडली नाही. तेव्हां त्याने आपल्या जुन्या सैपाकिणीला बोलावून तिला काम दिले.

जमिनदाराच्या घरून उचलून आणलेले दागिने विकून इला आणि उपेंद्रा यांचा संसार सुखाचा झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले–"राजा! माझ्या मनात एक शंका आहे. इला नित्य यौवन गमावून बसल्यानंतर, उपेंद्रने तिला आपल्या घरी आणून तिच्या बरोबर संसार कसा काय केला? तिचा त्याग करणे त्याला शक्य नव्हते का? तिच्या अंगात अपूर्व शक्ती सुद्धा उरली नव्हती. उपेंद्रने इलाला सोडून दिले असते तर ती त्याचे काय वाईट करू शकली असती? असे असून ही त्याने तिचा स्वीकार कां केला? याचे उत्तर माहीत असून ही तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"उपेंद्र, इलाच्या सौंदर्यावर कधीच भाळला नव्हता. लग्नापूर्वी तरी तो स्वत: तिच्याशी लग्नाला तयार कोठे झाला होता? इलाच त्याच्या सौंदर्यावर भाळली होती व तिने मंत्र टाकून त्याला आपल्याकडे आकृष्ट करून घेतले होते. तरी पुढे तिने आपल्या प्रेमानेच उपेंद्राला वश करून घेतले होते. तो सौंदर्यावर भाळला असता तर तिच्या वाढत्या यौवनाची व सौंदर्याची त्याला भीती कां वाटली असती? कारण तिचे सौंदर्य हे तिच्या जादूमुळे आहे हे त्याला कळले होते. त्याने सोडल्यामुळे इलाला जमिनदाराशी लग्न करावे लागले आणि ऐश्वर्य भोगायला असून ही जमिनदारावर तिचे प्रेम नसून आपल्यावरच आहे हे जेव्हां त्याला कळले तेव्हां त्याने तिला पुन्हां पत्नी म्हणून स्वीकारले. तिच्या प्रेमाखातर त्याने तिचा स्वीकार केला, यौवनाखातर नाही. म्हणून तिचे यौवन गेले तरी त्याचे त्याला दु:ख वाटले नाही.

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

सौंदर्याची चढाओढ

एकदा वैकुंठ लोकी विष्णूच्या जष्ठा आणि लक्ष्मी नांवाच्या दोघां बायकात त्यांच्या पैकी जास्त सुंदर कोण या गोष्टीवर वाद-विवाद सुरू झाला. दोघी ते विचारायला विष्णूकडेच गेल्या.

चतुर विष्णू म्हणाला–"दोघीत जास्त सुंदर कोण हे ठरवायला एका ब्रह्मदेवाशिवाय दुसरा कोणी मला योग्य दिसत नाही."

त्या दोघी ब्रह्मलोकात गेल्या. सरस्वतीने येण्याचे कारण विचारले तेव्हां दोघी म्हणाल्या–"आमच्या दोघीत जास्त सुंदर कोण आहे हे ब्रह्मदेवाला विचारायला आलो आहे."

सरस्वतीच्या तोंडी जेष्ठा व लक्ष्मी दोघी कशासाठी आल्या आहेत हे कळल्यावर ब्रह्मदेव बाहेर येऊन म्हणाला–"मातांनो! मला तुम्ही दोघी सारख्याच सुंदर दिसता आहां! कोणी मुलगा आपल्या मातेहून सुंदर दुसऱ्या कोणा स्त्रीला मानील का? मग मी, तुम्हां दोघींना माता मानीत असतां दोघीत जास्त सुंदर कोण आहे हे कसे काय सांगू शकेन? मला वाटते, तुम्ही दोघी कैलास लोकी जाहून महादेवाला कां नाही विचारीत?"

ब्रह्मदेवाच्या सल्ल्याप्रमाणे जेष्ठा व लक्ष्मी कैलास पर्वतावर जाऊन पार्वती परमेश्वरांना भेटल्या. शंकराला पार्वती-कडून दोघी कोणत्या कामासाठी आल्या आहेत हे कळले. तेव्हां शंकर त्यांना म्हणाला–"आशुतोष म्हणून लोक मला ओळखतात. मी थोडक्यात खूष होऊन भक्तांना ते मागतील ते देतो. विचार केल्या शिवाय दिलेल्या वरदानाचा कटु परिणाम मलाच भोगावा लागतो. शेवटी तुमच्या पतिराजांना येऊनच मला त्या संकटांतून सोडवावे लागते. तेव्हां तुमच्या

श्री. मा. ग. शिवीळे

पतिराजांनाच ज्या प्रश्नाचे उत्तर देणे शक्य झाले नाही त्या प्रश्नाचे उत्तर मी काय देऊं शकणार? होय, तुमच्या पतिराजांचा परम भक्त तो नारद आहे ना, तो असल्या प्रश्नांची उत्तरे अगदी बरोबर सांगतो. त्याला कां नाही विचारीत?"

त्याच वेळी नारद तेथे आला. दोघींनी त्याला तोच प्रश्न केला.

तो म्हणाला- "मातांनो! मी ब्रह्मचारी. सौंदर्य वगैरे आपल्याला ते काही नाही कळत. तुम्हांला तुमच्या प्रश्नाचे उत्तरच पाहिजे असेल तर भूलोकात भद्रय्या शेट म्हणून एक वैश्य राहतो त्याला जाऊन विचारा. तो नक्कीच तुमच्या शंकेचे समाधान करील."

तेव्हां त्या दोघी भूलोकात भद्रैया शेटच्या घरी गेल्या. त्या आल्या बरोबर भद्रैया शेटने त्यांना साष्टांग नमस्कार करून येण्याचे कारण विचारले. म्हणाला— "या गरिबावर कसा काय अनुग्रह केलात?"

"आम्हां दोघीत जास्त सुंदर कोण आहे, लवकर सांग." दोघी म्हणाल्या.

ते ऐकून भद्रैया त्यांना म्हणाला— "तुम्ही दोघी माझ्या घरी चला."

त्या प्रमाणे दोघी भद्रैयाच्या घरी गेल्या. नंतर भद्रैया त्यांना परत जाऊन जेथे त्याने त्यांना नमस्कार केला होता तेथे जाऊन उभ्या व्हा, असे म्हणाला. दोघी त्या प्रमाणे परत जाऊन उभ्या राहल्या.

तेव्हां भद्रैया म्हणाला—"तुम्हां दोघींच्या सौंदर्यात पुष्कळच अंतर आहे. लक्ष्मी येतांना फार सुंदर दिसते तर जेष्ठा जाताना सुंदर दिसते."

भद्रैयाचे उत्तर ऐकून दोघी खूष झाल्या. त्यानंतर लक्ष्मी भद्रैयाच्या घरात येऊन बसली व जेष्ठा परत निघून गेली. म्हणून त्या दिवसापासून वैश्य लोकांची आढ्यता नाहीशी झाली व त्यांच्या घरी श्रीमंती कायमची नांदू लागली.

वात्सल्य

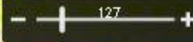
एका गावी एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या मुलाचे नाव दगडू. दगडू फार आळशी होता. तो बापाला त्याच्या कामात कोणतीच मदत करीत नसे. त्याच्या वडिलांना मुलाच्या उडाणटप्पूपणाबद्दल फार काळजी वाटे. त्यांनी त्याच्यात काही सुधार व्हावा म्हणून रागावून, समजून घालून पाहिले. पण काही उपयोग झाला नाही.

मोहन वयात आला. बापाने, मुलावर कुटुंबाचा भार येऊन पडला म्हणजे थोडी अक्कल येईल असा विचार करून त्याचे एक चांगलीशी मुलगी पाहून लग्न करून दिले. लग्न झाल्याबरोबर दगडू आपल्या वडिलांना म्हणाला—"बाबा! घरात माझा जो वांटा आहे तो मला द्या. मी स्वतःच्या पायांवर उभा राहून आपल्या कुटुंबाचे पालन पोषण करीन."

बापाला ते ऐकून आश्चर्य वाटले. म्हणाला—"तुला या घरात राहण्यास त्रास कसला आहे, हे तर कळू दे. तू आपल्या शक्तीप्रमाणे मेहनत करून काही मिळवू लागलास तर मला आनंदच होईल."

"बाबा! माझ्यावर एवढा प्रेमाचा आव आणून दाखविण्याची गरजच काय? तुम्ही मला नेहमी रागावत आलात. माझ्यावर तुमचे प्रेमच नाही. आजपर्यंत माझ्यावर शिव्यांची लाखोली वाहून वर मारहाण केलीत. आज आतां मी निराळा राहून स्वतःचे पोट भरावे म्हणतो आहे तर तुम्ही नाही म्हणतां. अजून मी स्वतंत्रपणे राहणे तुम्हांला आवडत नाही वाटते?"

"मुला! असले विचार मनात आणण्याचे कारण नाही. तू तुला वाटेल तेथे रहा व सुखी रहा." असे सांगून बापाने त्याचा वांटा त्याला देऊन टाकला. दगडू त्याच्या वांट्याला जे

आले ते घेऊन शेजारच्या दुसऱ्या गावी जाऊन राहू लागला. तेथे तो दिवसभर मजुरी करून स्वतःचे व कुटुंबाचे पोट भरू लागला.

एक वर्ष लोटले. दगडूला एक मुलगा झाला. दगडूसारखाच खंडू पण उडाणटप्पू व कामचोर निघाला. मुलाच्या उडाणटप्पू-पणाबद्दल दगडूला फार राग येई एकदां रागाच्या भरात त्याने आपल्या मुलाला खूप ठोकले. तो घर सोडून पळाला व आपल्या आज्याच्या गावी गेला व आज्याला सर्व सांगितले.

आज्याने नातवाला आपल्या एका मित्राच्या घरी नेऊन ठेवले.

दगडू खंडू घरातून निघून गेल्यापासून काळजीत पडला. त्याने मुलाचा पुष्कळ शोध केला. पण तो कोठे सांपडला नाही. शेवटी तो मुलाचा शोध काढीत आपल्या वडिलांकडे गेला आणि त्यांच्याकडे चवकशी केली. म्हणाला–"चार दिवस झाले, खंडू नाहीसा झाला आहे. काम चोर, पक्का उडाणटप्पू झाला आहे. म्हणून त्याला मी चार दिवसां पूर्वी खूप रागावलो व दोन लगावले पण. म्हणून तो पळून गेला आहे."

"निघून गेला आहे तर जाऊं दे. असल्या आळशी उडाणटप्पू मुलाने घरी राहले काय

आणि नाही राहिले काय सारखेच. त्याच्या हातून तुझा उद्धार काय होणार? तू त्याची काळजी करूं नकोस." बाप म्हणाला.

दगडू हताश होऊन दुःखी मनाने घरी परतला. नवऱ्याला एकटा घरी परत आलेला पाहून बायकोने रडून सर्व घर डोक्यावर घेतले. म्हणाली–"मुलावर मारहाण केल्याने. काय झाले? तुम्ही कधी त्याला वळण लावलेत की रागावल्याने काम करू लागेल? कोठे उपास काढीत उन्हात वणवण फिरत असेल, देवच जाणे."

खंडूच्या काळजीने दगडू आजारी पडला. त्याच्या बापाला जेव्हां ते कळले तेव्हां तो आपल्या नातवाला बरोबर घेऊन दगडूच्या घरी गेला. दगडूने खंडूला पोटाशी आवळून धरले व लहान मुलासारखा रडू लागला.

तेव्हां दगडूचा बाप त्याला धीर देत म्हणाला–"मुला! आतां तुला कळले असेल, मुलाचे प्रेम हे कसे असते ते! तुझा मुलगा उडाणटप्पू होऊ लागला म्हणून तू त्याला मारलेस. याचा अर्थ त्याच्यावर त्याचे प्रेम कमी होते असा मुळीच नाही. हेच पहा, चार दिवसच तो नजरेआड झाला तर तुझी ही स्थिती झाली. आता तूच विचार कर, तू घर सोडून निराळे घर केलेस त्या वेळी माझ्या मनाची काय स्थिती झाली असेल. परंतु मी आजवर मनाला आवरून होतो. तुझे डोळे कधी तरी उघडतील ही आशा मनात बाळगून मी आजवर मनाला धीर दिला. मी तुला मारले, रागे भरलो ते तुझ्यावर प्रेम नव्हते म्हणून का? मी तुला किती समजावून सांगितले, पण ते ऐकले नाहीस आणि घर सोडून निघून गेलास."

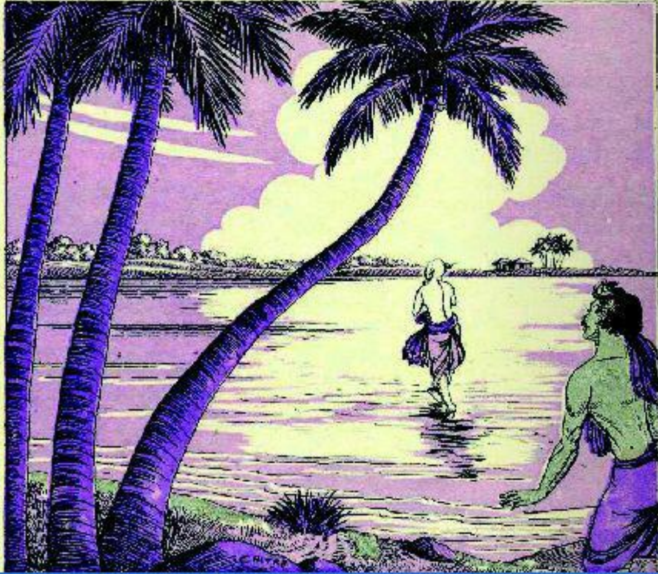
दगडूची अशा तऱ्हेने कानउघाडणी झाल्यावर दगडू आपली बायको व मुलुगा दोघांना घेऊन आपल्या वडिलांच्या घरी परत येऊन राहू लागला.

विश्वास

एका शिष्याचा आपल्या गुरूवर अपार विश्वास होता. त्याने आपल्या गुरूचे नामस्मरण करून पाण्यावर चालून नदी पार केली होती. ही गोष्ट गुरूला कळली. गुरूला वाटले–"माझ्या नावाचाच हा महिमा आहे. मी केवढा थोर पुरुष आहे. मग जगात मला करतां येणार नाही असे काय आहे?

दुसऱ्या दिवशी गुरु "मी" शब्दाचा जप करीत नदीच्या पाण्यात पाय ठेवून चालण्याचा प्रयत्न करू लागला. पण तो तरंगला नाही. पाण्यात पाऊल टाकतांच नदीच्या ओघात पाय घसरून तो वाहून गेला.

राजकुमार

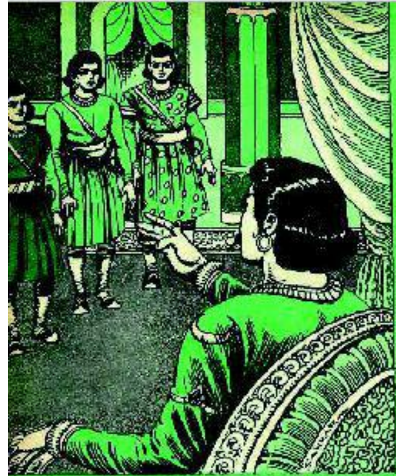
छत्रपूरचा राजा सुधन्वा याने बालपणीच अनेक देशांचे पर्यटन करून ज्ञान संपादन केले. त्याच्या बरोबर श्रीपुत्र नावाचा एक दुसरा राजपुत्रपण पर्यटन करण्यास गेला होता. दोघांचे जुळया भावंडांसारखे परस्परावर प्रेम होते. ते दोघे शूर व साहसी होते. त्यांच्या समोर मोठ मोठ्या शूर वीरांचा पण टिकाव लागत नव्हता. त्यांची कीर्ती जगभर पसरली. वयात आल्यावर दोघांची सुंदर राजकन्यांशी लग्ने झाली. त्यांचा राज्याभिषेक पण यथा वेळी झाला. दोघे राज्य करीत असतां प्रजेचे प्रेमपात्र झाले. श्रीपुत्रचे राज्य छत्रपुर पासून दोन अडीचशे मैल दूर होते.

छत्रपूरच्या राजाला बरेच दिवस मूल बाळ झाले नाही. एकदा तो शिकारीला रानात गेला असता एका किराताने राजाचा हात पाहून भविष्य वर्तविले की, एका माशाच्या कृपेने राजाला पुत्रप्राप्ती होणार आहे. एकच औरस मुलगा असला तरी तो तीन मुले वाढवणार आहेत.

किरात जे म्हणाला त्याचा राजाला उलगडा झाला नाही.

राजा शिकार करून घरी परत येऊन पाहतो तर अंत:पुरात कोळयांनी पांच रंग असलेला एक विचित्र मासा आणून दिला होता. सैपाकिणीने तो मासा शिजवून स्वत: थोडासा खाल्ला व बाकी राणीला खायला दिला. राणीने थोडा खाऊन बाकी पानात तसाच टाकून दिला. तो तिच्या एका दासीने खाल्ला. तो मासा खाणाऱ्या तिघी गरोदर झाल्या व तिघींना नऊ महिने व नऊ दिवस उलटल्यावर मुले झाली.

तिघींना एकाच वेळी मुलगे झाले आणि तिघे दिसायला सारखे होते. राजाला

ती गोष्ट कळली तेव्हां तो म्हणाला– "मी स्वत: डोळ्यांनी तिघांना पाहिले नाही तो पर्यंत ती गोष्ट कबूल करणार नाही." राजाच्या आज्ञेने तिघां मुलांना राजाच्यां खास महालात आणण्यात आले. गडबडीत मुलांची अदलाबदल झाली.

"आतां या तिघांपैकी कोण युवराज हे ठरविणे अशक्य आहे. तेव्हां तिघांचे पालन पोषण राजवाड्यातच करायचे. तिघांना तीन निरनिराळ्या रंगांचे व प्रकारांचें कपडे घालायला द्यावे." अशी राजाज्ञा झाली. राजाने त्यांची नांवे अनुक्रमे धीर, वीर व शूर अशी ठेवली.

तिघे मुलगे मोठे झाले तेव्हां राजा त्यांना म्हणाला–"तुमच्या पैकी एक जण माझ्या पाठीमागून गादीवर बसेल. म्हणून तुमच्या शक्तिसामर्थ्याची मला कल्पना यायला हवी. तुम्ही तबेल्यातून स्वत: पाहिजे तो घोडा निवडून घ्या आणि देशपर्यटनास जा. परत येताना मी न पाहिलेली अशी एखादी वस्तू घेऊन या."

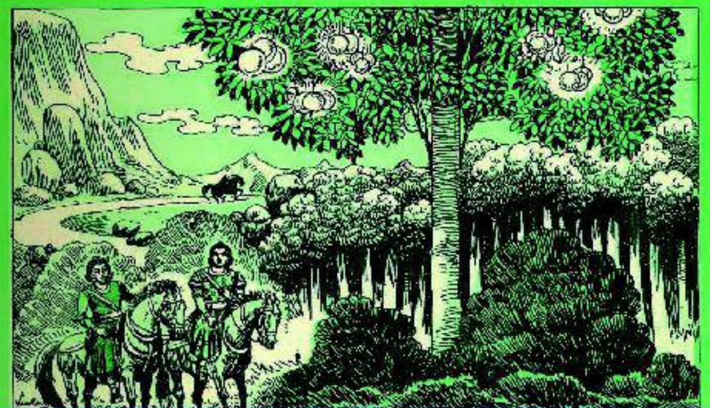
सर्व त्याप्रमाणे आपल्या आवडीने चांगला घोडा घेऊन निघाले. कित्येक दिवस प्रवास केल्यावर ते एका विचित्र रानात पोचले. त्या जंगलांतल्या एका जांभळाच्या झाडाला चांदीचा रंग असलेली फळे लागली होती. धीरने चटकन काही फळे तोडून घेतली आणि म्हणाला–"बाबांनी असली फळे कधी पाहिली नसतील. ही नेऊन देतो. मलाच ते युवराज करतील." असे सांगून तो घोड्यावर बसून राजधानीकडे परतला.

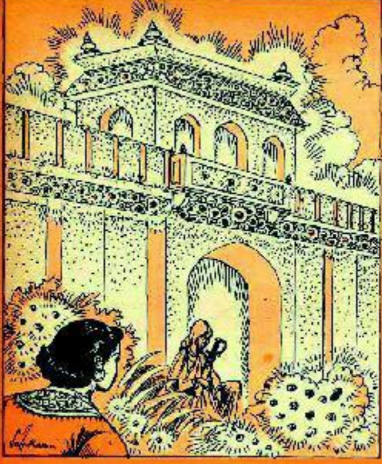
वीर विचार करू लागला, आपल्याला कां बरे ते सुचले नाही? पाहू या आणखी एखादी विचित्र वस्तु आपल्याला पुढे मिळेल असा विचार करून तो पुढे निघाला. शूरदेखील त्याच्या बरोबर पुढे गेला.

काही दिवस प्रवास केल्यानंतर ते आणखी एका विचित्र जंगलात पोंचले. तेथे सोन्याच्या रंगाची कवठे त्यांना दिसली. वीर म्हणाला–"बाबांनी असली कवठें कधीच पाहिली नसतील. मी ही नेऊन देतो. मी राजा होणार." असे सांगून तो दोनतीन कवठे काढून घेऊन राजधानीकडे निघाला.

त्यानंतर शूर एकटा पुढे निघाला. तो पुष्कळ दिवस प्रवास केल्यानंतर एका विचित्र जंगलात पोचला. त्याजंगलातली प्रत्येक वस्तु हिऱ्यासारखी चमकत होती. गवतसुद्धा चमकत होते. त्या जंगलाच्या मधोमध एक सोन्याचा राजवाडा होता. त्याच्या भींतीवर नवरत्न जडलेले होते. राजवाड्यासमोर एक म्हातारी बसली होती. तिच्या हातात एक तलवार होती.

शूरने तिला पाहिले. पण तिने त्याला पाहण्यापूर्वीच तो एका झुडपाआड लपला. त्याला वाटले की असा रत्नमहाल बाबांनी पूर्वी कधी पाहलेला नसणार. एक लहानशी डाहाळी आपण तोडून न्यावी असा विचार करून त्याने झाडाला हात लावल्या बरोबर ते झाड कण्हू लागले. एक दुर्वा तरी तोडून न्यावी या हेतूने त्याने हात लावला मात्र, ती दुर्वा खोल बारीक आवाजात म्हणाली– "शूर! मला तोडू नकोस. तू लगेच घरी परत जा. येथे तू जे काही पाहिलेस ते

कोणाला सांगू नकोस. तुझ्या बाबांनी देश भ्रमण करीत असतांना जो पेहराव केला होता आणि जी तलवार धारण केली होती तो पेहराव व तलवार धारण करून आणि ते ज्या घोड्यावर बसून गेले होते त्याच घोड्यावर बसून इकडे ये. तेव्हां तुझे हित होईल."

ती दुर्वा जे म्हणाली त्यावर शूरचा विश्वास बसला. तो त्या भयंकर म्हातारीच्या दृष्टीस पडल्याशिवाय जंगलाबाहेर आला आणि सरळ आपल्या राजधानीकडे निघाला.

तिकडे धीरने घरी जाऊन चांदीची जांभळे राजाला दाखविली व म्हणाला–

"पहा, अशी अद्‌भुत वस्तु जगात दुसरी मिळणे शक्य नाही."

"बाळ, पण तू फार दूर गेला नाहीस. चांदीची जांभळे आपल्या राज्याच्या सरहद्दीवरच्या जंगलात आहेत. मी लहानपणी त्या जांभळाच्या झाडापर्यंत रोज आपल्या मित्रांबरोबर फिरायला जात असे." राजा असे म्हणाल्यावर धीर हताश झाला.

वीर सोन्याचे कवठ घेऊन आलेला पाहून राजाला आश्चर्य वाटले नाही. तो म्हणाला–"बाळ! मी तुम्हांला जगाचा प्रवास करून काही तरी अद्‌भत वस्तु घेऊन यायला पाठविले होते. पण तू सुद्धा थोड्याच अंतरावर जाऊन परत आलास. पूर्वी मी तेथपर्यंत रोज संध्याकाळी फिरायला जात असे. राजा म्हणाला ते ऐकून वीरदेखील हताश झाला.

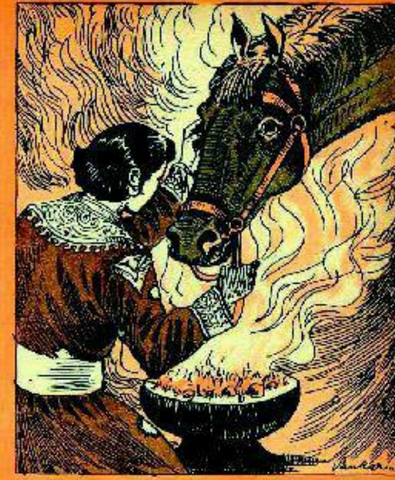
दोघे राजकुमार हताश झाले. दोघांना वाटू लागले की शूर काही तरी विचित्र वस्तु आणणार आणि राजा होणार.

परंतु शूर रिकाम्या हातानेच परत आला. तो राजाला म्हणाला–"बाबा! तुम्ही पाहिली किंवा ऐकली नाही अशी एकही वस्तु मला दिसली नाही. परंतु मी पुन्हा जावे म्हणतो. आपण लहानपणी जो पोशाख घालीत होता, जी तलवार धारण करीत होतां व ज्या घोड्यावर बसून जात होता त्यांची गरज आहे मला."

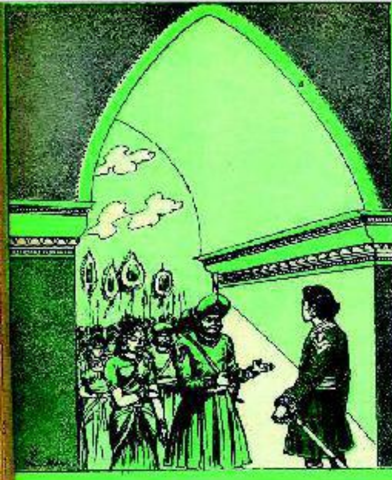
राजा म्हणाला–"माझ्या लहानपणचा पोशाख फाटका आहे. तलवार गंजली आहे आणि घोडा इतका म्हातारा झाला आहे की त्याला चालवत देखील नाही." तरी शूरने हट्ट धरून राजाकडून त्या तिन्ही वस्तू मागून घेतल्या.

शूरने वडिलांचे ते फाटके कपडे घातले. तलवारीचा गंज धुवून काढला आणि तबेल्यात म्हाताऱ्या घोड्याला सोडायला निघाला. तेव्हां घोडा खेंकाळू लागला आणि त्याच्या खेंकाळण्यात माणसांची भाषा स्पष्टपणे ऐकू आली. शूरला घोडा म्हणाला–"मला निखारे खायला घाल!"

ते ऐकून शूर चकितच झाला, पण घाबरला नाही. त्याने दोनचार लाकडे जाळून निखारे तयार केले व ते घोड्याच्या तोंडात टाकले. ते तोंडात पडताच घोडा उठून उभा राहला. त्याचे सर्वांग मखमली-सारखे मऊ व लखलखीत दिसू लागले. एकदा जांभई घेऊन तो उभा राहला आणि आपल्या खुरांनी जमीन खरडू लागला.

शूरला आनंद झाला. तो उडी मारून घोड्यावर बसला. घोडा दुसऱ्या क्षणाला वायुवेगाने पळू लागला. अर्ध्या तासात तो घोडा रत्नमहालात येऊन पोचला. तेथे पोचल्यावर घोडा म्हणाला–"शूर, आता तुला फार सावधपणे कामगिरी बजावयाची आहे. या जंगलात राहणारी म्हातारी एक भयंकर मोठी जादुगारीण आहे. तिची दृष्टी तुझ्यावर पडली तर तुझ्या जिवाला धोका आहे, विसरू नकोस. क्षणार्धात तू तिच्या हातातली तलवार हिसकावून घेऊन तिचे डोके उडविले पाहिजे. तिने मंत्र-बळाने येथील राजा, त्याची मुलगी व

राजाच्या कुटुंबातील सर्व लोकांना झाडे झुडपे व गवत करून टाकलं आहे. ती मेली तर सर्वांना आपले मूळ रूप येईल.

शूर सावधपणे जादुगारणीच्या पाठी-मागे मांजराच्या पावलाने जाऊन उभा राहला आणि झटदिशी तिच्या हातातली तलवार हिसकावून घेऊन आपल्या तल-वारीने तिचे डोके छाटून टाकले.

दुसऱ्या क्षणाला सारे जंगल नाहीसे झाले आणि जिकडे पहावे तिकडे माणसेच माणसे दिसू लागली. त्यांच्यामध्ये राजा व राजकन्या पण होते. राजाने शूरला पाहून विचारले–"कोण रे बुवा तू? तू कपडे घालून आला आहेस ते माझ्या एका बाल-मित्राचे दिसत आहेत. हे तुला कोठे व कसे काय मिळाले?"

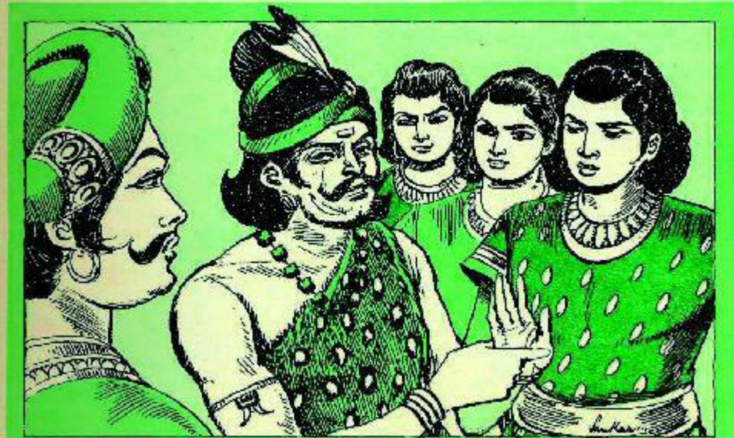
शूर हा सुधन्वाचाच मुलगा आहे हे जेव्हां त्या राजाला कळले तेव्हां तो त्याला प्रेमाने भेटला आणि म्हणाला–"माझे नाव श्रीपुत्र. तुझ्या वडिलांनी माझ्याविषयी तुला कधी काही सांगितले नाही का? बालपणी आम्ही 'जीवश्चकंठश्च' मित्र होतो. तू माझा व माझ्या राज्याचा उद्धार केलास. याशिवाय तू माझ्या एका बाल-मित्राचा मुलगादेखील आहेस. तू माझी मुलगी मालती हिच्याशी विवाहास तयार झालास तर मला फार आनंद होईल."

मालतीचे रूप पाहूनच शूरच्या मनात तिच्याशी आपले लग्न होऊ शकेल का, हा विचार आल्याशिवाय राहिला नव्हता. राजाने स्वतःच विचारल्यावर त्याला आनंदच झाला. पण त्याने लगेच होकार दिला नाही. म्हणाला–"मी आपल्या वडिलांची संमती घेऊन परत येईन." ते ऐकून श्रीपुत्रला जास्तच आनंद झाला. आपल्या हातातली अंगठी काढून शूरच्या हातात देत तो म्हणाला–"तू ही अंगठी आपल्या वडिलांना दाखव आणि वडिलांना सांग की ही अंगठी देणाऱ्याने आपल्या मुलीचे लग्न तुझ्याशी करून देण्याचे वचन दिले आहे."

शूर आपल्या घोड्यावर बसून आपल्या वडिलांकडे परत आला आणि श्रीपुत्रने दिलेले अंगठी दाखवून म्हणाला–"ही अंगठी देणाऱ्याने आपल्या मुलीचे लग्न माझ्याशी करून देण्याची इच्छा दर्शविली आहे व त्यासाठी आपली परवानगी मागितली आहे."

ते ऐकून सुधन्वाला फारच आनंद झाला. आपल्या बालमित्राच्या मुलीशी आपल्या मुलाचे लग्न होणार आहे. परंतु आपला खरा मुलगा कोण-हे कळल्यावर त्याच्याशी बालमित्राच्या मुलीचे लग्न होऊ शकलं तर जास्त आनंद होईल. म्हणून सुधन्वा शूरला म्हणाला–"लग्नासंबंधी मी लवकरच निर्णय घेऊन कळवीन." असे सांगून त्याने शूरला पाठवून दिले. नंतर राजाने जंगलातल्या भविष्य वर्तवणाऱ्या किराताला बोलावून आणविले.

किरात आल्यावर राजा त्याला म्हणाला–"तू मला जे भविष्य सांगितले होतेस ते खरे निघाले. मी तीन मुलांना वाढवीत आहे, पण फक्त एकच माझा खरा मुलगा आहे. एक सैपाकिणीचा मुलगा आहे आणि एक दासीचा. त्यांचा हात पाहून माझा

खरा मुलगा कोण हे सांगता येईल का तुला? कारण त्यांच्या पैकी एकाला आपला युवराज करुन त्याचा राज्याभिषेक करावयाचा आहे.

किराताने तिघांचे हात पाहून राजाला कानात सांगितले, धीर हा आपला खरा मुलगा आहे. शूर हा दासीचा मुलगा आहे व वीर हा सैपाकिणीचा.

राजा निराश झाला. तिघांपैकी सर्वात आळशी तोच त्याचा मुलगा निघाला. सर्वात हुशार व मेहनती दासीचा मुलगा होता. परंतु आपल्या मुलालाच गादीवर बसवावे लागणार. म्हणून राजाने मध्यरात्रीच्या सुमारास धीरला जागे केले व म्हणाला–"तबेल्यात माझा लहानपणातला घोडा आहे त्याला मालिश व खरारा करुन दाणा खायला घाल आणि त्याच्यावर बसून तुला तो जिकडे नेईल तिकडे जा."

"त्या मरतुकड्या घोड्यावर?" धीरने आश्चर्य प्रकट करुन विचारले.

"होय बाळ, तोच आपल्या शूरला फार दूर एका जंगलात घेऊन गेला होता." राजाने सर्व नीट समजावून सांगितले.

धीरने घोड्याला उठविण्याचा प्रयत्न केला. पण तो उठेच ना. त्याने मारहाण सुरु केली तेव्हां शूर जागा होऊन तेथे आला आणि त्याला विचारले–"असा घोड्याला मारतोस का?"

बाबांनी मला या घोड्यावर बसून जायला सांगितले आहे. पण तो उठतच नाही." धीर म्हणाला. शूरला हे कळायला वेळ लागला नाही की मालतीशी आपला विवाह राजाला पसंत नाही. तरी त्याने धीरला समजावून सांगितले की घोड्याला निखारे खायला घाल.

वीरने त्या प्रमाणे घोड्याला निखारे खायला घातले. घोडा उठून उभा राहिला. धीर त्याच्यावर बसून अर्ध्या तासात

श्रीपुत्रच्या राज्यात येऊन पोचला. श्रीपुत्रने त्याला विचारले–"तू परत आलास का? तुझ्या वडिलांनी लग्नाला परवानगी दिली का? माझी अंगठी परत दे."

"अंगठी कोणती? मला नाही माहीत!" वीर म्हणाला.

"आपल्या वडिलांना दाखविण्यासाठी मी तुला अंगठी दिली नव्हती का?" श्रीपुत्रने विचारले.

"मला! तुम्ही केव्हां अंगठी दिलीत?" धीरने विचारले.

श्रीपुत्रला हे ओळखायला वेळ लागला नाही की तो शूर नाही. म्हणून त्याने त्याला कैद केले. घोडा परत सुधन्वाच्या राजधानीत गेला. धीरचा जीव धोक्यात सांपडला असावा अशी शंका राजाला आली. राजाने बोलावून धीरच खरा युवराज असून त्याचा जीव वांचविणे त्याच्या सेवकाचे कर्त्तव्य आहे असे शूरला सांगितले.

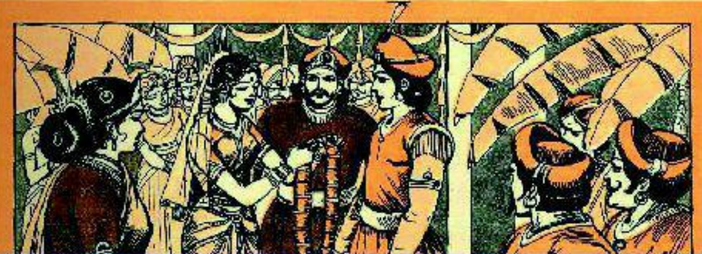
शुरने राजाच्या पायांवर डोके टेकून नमस्कार केला व म्हणाला–"महाराज! मी दासीपुत्र असून ही आपल्या घरी राजकुमारासारखा वाढलो. या ऋणातून मी या रीती ने उतराई होईन. मला आशीर्वाद द्यावा."

शूर घोड्यावर बसून श्रीपुत्रच्या रत्न महालात गेला आणि म्हणाला–"महाराज! आपण दिलेली ही अंगठी घ्यावी." असे सांगून त्याने अंगठी दिली.

"यापूर्वी एकाला कैद करुन ठेवले आहे. कारण त्याला अंगठीची गोष्ट माहीतच नव्हती. तो कोण?" राजाने विचारले.

"तो धीर आहे. आमचे दोघांचे रूप सारखे सारखे आहे." शूर म्हणाला.

श्रीपुत्रने धीरला कैदेतून मुक्त केले. तो घोड्यावर बसून आपल्या वडिलांकडे परत गेला. शूर व मालती दोघांचा विवाह थाटामाटाने पार पडला.

नवी सून

पूर्वीच्या काळात चीन देशात सासवासुनांची भांडणे फार होत. सुनेवर सासूला राग आला की तिला मारीत असे, अनेक तऱ्हेने ती तिचा छळ करी व कधीकधीतर तिचा जीव घ्यायला सुद्धा मागे पुढे पहात नसे.

एका डोंगरी प्रदेशात एक कुटुंब रहात असे. त्या कुटुंबात दुसऱ्या मुलाचे लग्न करून देण्यासाठी त्या कुटुंबातली वडील मंडळी एका मुलीला घेऊन आली. नवीन होणाऱ्या सुनेला सासू खूप काम सांगे.

त्या घराच्या परसात एक विचित्र झाड होते. त्या झाडाची पाने कधी पिकून गळून पडत नसत. दर रोज सकाळी त्या झाडावरून तांब्याच्या गोलगोल पुतळ्या खाली पडत. त्या पुतळ्यांना भोक पाडून ते पैसे म्हणून वापरण्यात येत. चीन देशात तसलेच पैसे होते.

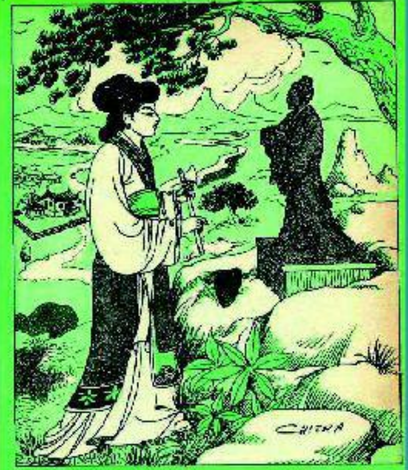
झाडावरून पडणाऱ्या तांब्याच्या पुतळ्यांना भोक पाडण्याचे काम नव्या सुनेला देण्यात आले. ते काम फार कठीण होते. हतोडे मार मारून बिचाऱ्या मुलीच्या हाताची बोटे सोलून निघाली. रात्रभर ती पैसे तयार करी आणि दिवसभर घरातले काम करी. या सर्व कामात तिला जड काम वाटे ते डोंगर चढून लाकडे तोडून आणण्याचे. डोंगरावर थंडीपण तशीच खूप पडे. तिला पांघरायला लोकरीची एखादी शाल पण नव्हती.

ती बिचारी डोंगरावर लाकडे तोडून आणायला जाई तेव्हां थोडा वेळ एकटी बसून आपल्या दैवाला दोष देत रडत बसून राही. एकदां ती अशीच रडत असता एका म्हाताऱ्याने तिला येऊन विचारले–"मुली तू अशी रडतेस का?" तिने त्याला आपली सर्व रडकथा सांगितली.

"तू त्या डोंगराच्या टोकाला एक दगडाची मूर्त आहे ती पाहलीस का? त्या माणसाचा हात तुझ्या सासूच्या परसातील झाड दाखवितो. तू तो हात तोडून टाकलास तर तांब्याच्या पुतळ्या देणारे ते झाड मरून जाईल. तुझा अर्धा अधिक छळ कमी होईल." म्हाताऱ्याने तिची समजूत घातली.

त्या मुलीला फार आनंद झाला. तिने दगडाची ती मूर्त हुडकून काढली आणि त्या दगडाच्या माणसाचा हात तोडून टाकली. घरी येऊन पाहते तर खरोखरच झाड वाळून चालले होते.

सासूला शंका आली हे सर्व काम आपल्या होणाऱ्या नवीन सुनेचे असले पाहिजे. ती तिला रागाच्या भरात मारायला धावली व म्हणाली–"चांडाळणी! पैसे देणाऱ्या झाडाची अशी दशा तूच केलीस! मी तुला पण ठार करते!" ती सुरा घेऊन सुनेला मारायला धावली. सून घाबरून जाऊन जी पळत सुटली ती सरळ डोंगर चढून निघून गेली. सासूने तिला धरण्यासाठी पुष्कळ धावपळ केली. पण तिचे सर्व प्रयत्न फोल ठरले. तिला परत घरी यावे लागले.

काय करावे हे सुनेला कळेना. घरी परतली तर सासू जीव घेणार. म्हणून तिने डोंगरातच राहून पुढले आयुष्य कंठायचे ठरविले. झाडाचा पाला खाऊन ती राहू लागली. तो पाला खाल्लयाने तिच्या शरिरात पुष्कळ बदल झाला. तिला पांढरे लहान पंख फुटले. तिला थोडे थोडे उडता पण येऊ लागले.

डोंगराच्या पायथ्याशी एक उंच सागवानाचे झाड होते. त्या झाडावर ती राहू लागली. कोंवळी पालवी खाऊन त्यावर ती राहू लागली. देवळाच्या आवारात एक मठ होता. त्यात एक भिक्षु रहात असे.

त्याला त्या शाल वृक्षावर एक मनुष्याकृती दिसली. तो मनुष्य कोण असावा हे ओळखण्याची तीव्र इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली. म्हणून त्याने उत्तम जेवण तयार करून झाडाखाली नेऊन ठेवले आणि थोड्या अंतरावर एका जागी लपून बसला.

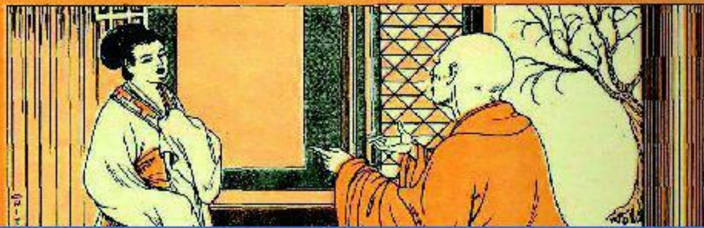
नव्या सुनेला मनुष्यांचे जेवण दृष्टीस पडतांच ते खाण्याची तीव्र इच्छा झाली. जवळ पास कोणी नाही असे पाहून ती हळूच खाली उतरली आणि घाई घाईने तिला खाता आले तितके खाऊ लागली.

आड लपून बसलेल्या भिक्षूला ते एखादे भूत असावेसे वाटले. तो भुतांचा मंत्र म्हणत जवळ आला आणि विचारू लागला—"हे पिशाचा! तू कोण आहेस?"

नवी सून घाबरून उडण्याचा प्रयत्न करू लागली. पण तिला उडता येईना कारण मनुष्यांचा आहार घेतल्याने ती उडण्याची शक्ती गमावून बसली. म्हणून तिने रडत रडत आपली रडकथा त्या भिक्षूला सांगितली. ती बोलत असतां तिच्या अंगावरचे पंख व पिसें गळून पडू लागली व ती एक सामान्य स्त्री दिसू लागली.

"तुला भिण्याचे मुळीच कारण नाही. तुझी सासू तुझा कसा छळ करते हे मी पाहतो." अशी तिची समजूत घालून भिक्षू तिला तिच्या सासूच्या घरी घेऊन गेला. सासूला एका बाजूला बोलावून नेऊन त्याने तिला समजावून सांगितले की तुझी सून चांगली मुलगी आहे. तिच्याशी चांगली वागत जा. तू तिचा छळ केलास तर ती भूत होऊन जाईल. आकाशात उडतांना मी स्वत: डोळ्यांनी पाहिले आहे.

सासूला भुताचे नाव ऐकतांच कापरे भरले. म्हणून आपल्या नव्या सुनेला घराच्या बाहेर काढण्याची तिला हिंमतच होईना. तिने चांगला मुहूर्त पाहून आपल्या दुसऱ्या मुलाशी तिचे लग्न करून दिले.

यशस्कर याचा निवाडा

एकदा राजा यशस्कर न्यायालयाचे काम संपवून जेवणासाठी उठणार इतक्यात एका ब्राह्मणाने येऊन राजाच्या दर्शनाची इच्छा असल्याचे सांगितले.

"महाराजांनी आजचे सर्व काम उरकले आहे. उद्यां येऊन आपल्याला जे काही निवेदन करावयाचे असेल ते करावे." असे द्वारपाल म्हणाला.

राजाला ती गोष्ट ऐकू आली. त्याने ब्राह्मणाला आत बोलावून येण्याचे कारण विचारले.

ब्राह्मण दुःखपूर्ण आवाजात म्हणाला—"महाराज! मी अनेक देशांचे भ्रमण करून शंभर सुवर्णमुद्रा संपादन केल्या आणि स्वदेशी आलो. आपल्या कृपेने वाटेत चोरांनी मला कोणत्याही प्रकारे त्रास दिला नाही. काल सायंकाळी मी लवनोत्स नामक गावी एका झाडाखाली झोपलो होतो. सकाळी उठून पाहतो तर माझी सुवर्णमुद्रांची पिशवी नाहीशी झाली होती. थोडा शोध केल्यावर ती पिशवी विहिरीत दिसली. मी आपले सर्वस्व घालवून बसलो होतो आणि मला विहिरीत उतरायला भीती वाटत होती. तेव्हां मी हताश होऊन रडत असतां एका माणसाने मला विचारले—"मी तुमची पिशवी विहिरीतून काढून दिली तर त्याबद्दल तुम्ही मला काय देणार?" मी म्हटले—"तुला हवी असतील तितकी नाणी तू मला दे." त्याने विहिरीतून पिशवी काढली व मला फक्त दोन नाणी दिली. मी त्याबद्दल त्याच्याशी भांडलो. तेव्हां तेथे जमलेले लोक मलाच रागावू लागले व म्हणाले—"यशस्कर राजाच्या राज्यात सलोख्याने कामे होतात." आपल्या राज्यात असा अन्याय झाला तर मला आपल्या दारासमोर अन्नत्याग करून जीव द्यावा लागेल."

"तुमची पिशवी काढून देणारा कोण होता?" राजाने विचारले.

"मी त्याचे तोंड पाहून त्याला ओळखू शकेन. त्याचे नाव नाही मला माहीत." तो ब्राह्मण म्हणाला.

"तुमच्या या फिर्यादीचा निकाल उद्यां सांगतो. आज तुम्ही माझ्याबरोबर जेवून घ्या आणि उद्यांपर्यंत आराम करा." राजा म्हणाला.

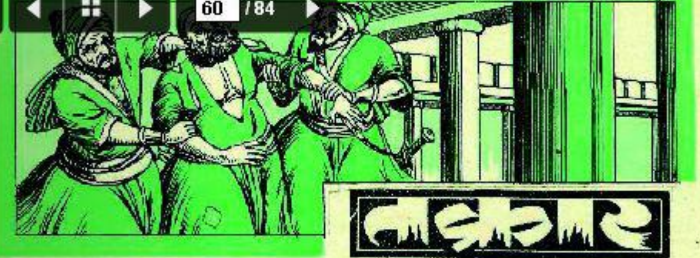
दुसऱ्या दिवशी राजाच्या आज्ञेने लवनोत्स गावाचे सर्व नागरिक न्यायालयात हजर झाले. ब्राह्मणाने त्याला फसविणाऱ्या माणसाला ओळखले. ब्राह्मणाने राजाला जे काही सांगितले तेच त्या माणसाने आपल्या जबानीत सांगितले.

तेथे जमलेल्या लोकांना कळेना की बादी आणि प्रतिवादी दोघांचे म्हणणे एकच आहे. मग राजा निकाल काय देणार हे त्यांना कळेना.

परंतु राजाने निकाल सांगितला– "ब्राह्मणाला अठ्ठ्याण्णव नाणी देऊन प्रतिवादीला दोनच नाणी देण्यात यावी."

त्यावर काही लोकांनी अन्याय झाल्याचे सांगून हरकत केली. तेव्हां राजाने त्यांना समजावून सांगितले की केव्हां केव्हां न्याय आणि अन्याय एकाच तऱ्हेचा असतो. आपण विचार करून तथ्य काढावयाचे असते. या ब्राह्मणाने, 'तू जितकी देशील तितकी मी घेईन असे नव्हते सांगितले. याने एवढेच सांगितले होते की 'तुला हवे असतील तेवढीच दे.' पण या लालची माणसाने काय केले? त्याला हवे होते तेवढे ठेवून घेतले आणि जेवढे नको होते तेवढे ब्राह्मणाला दिले. अशा तऱ्हेने जे ठरले होते त्याविरुद्ध त्याने केले."

यशस्करने अशा तऱ्हेने अनेक कज्जे बरोबर निकाल सांगून मिटविले व पृथ्वीवर पुन्हां सत्ययुग आरंभ केला अशी कीर्ती संपादन केली.

फार पूर्वी प्रशा नांवाच्या युरोपीय देशात एक राजा राज्य करीत असे. तो हुशार व चतुर होता. त्याच्या दरबारात फारूस आणि कमाल नावाचे दोन सल्लागार होते.

फारूस हा कमाल पेक्षा जास्त हुशार आहे, अशी त्याला प्रसिद्धी मिळाली होती. म्हणून कमाल फारूसचा हेवा करी. फारूसची बादशाह फार स्तुति करी, एवढेच नव्हे तर त्याला बादशाहाकडून पुष्कळ इनामे पण मिळाली होती.

कामालला वाटू लागले की फारूसला बादशाहच्या दरबारातून हाकलून लावता आले तर बरे होईल. त्या शिवाय दरबारात आपली प्रतिष्ठा वाढणे शक्य नाही आणि बादशाह आपला सल्लापण घेणार नाही.

फारूस विषयी फक्त बादशाहाच्या मनातच आदरभाव होता, असे नसून सर्व दरबारीपण त्याला मान देत. कारण तो दयाळू, परोपकारी व सज्जनपण होता. म्हणून त्याच्या विरुद्ध कारस्थान करणे पण तितके सोपे नव्हते. म्हणून चांगलीशी संधी मिळाल्यावर त्याचा पाणउतारा करण्याचा कमाल विचार करीत होता. बादशाहाच्या मनात फारूसच्या विरुद्ध संशय कसा उत्पन्न करावयाचा या विचारात कमाल होता.

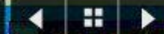
अशी एक संधी जणुकाही चालूनच आली.

राजाचे शिपाई एका गुन्हेगाराला दरबारात ओढून घेऊन आले. त्याच्यावर खुनाचा आरोप होता. राजाने सर्व चवकशी करून खुनाचा आरोप खरा असल्याची खात्री झाल्यावर त्या आरोपीला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली. शिक्षा ऐकून आरोपी हताश होऊन रागारागाने तोंडाला येईल त्या शिव्या राजाला देऊ लागला. कारण त्याला

श्री. पु. बा. आप्टे

जीवनआशा उरली नव्हती. मग राजाचे भय कसले? कैदी काय म्हणाला ते राजाला बरोबर ऐकू आले नाही. "कैदी काय म्हणतो आहे. फारूस?" राजाने विचारले.

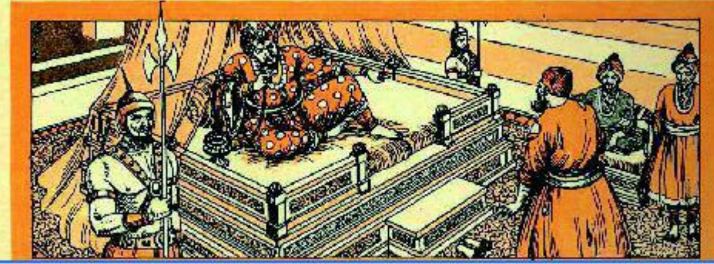
फारूस उभा राहून म्हणाला–"बादशाह! कैदी म्हणतो आहे की जो मनुष्य दीन दु:खी लोकांना दया करून क्षमा करतो त्याचे ईश्वर रक्षण करतो. तो निर्दोष आहे व त्याचा शिरच्छेद झाल्याने जे पाप घडेल ते राजाचा सर्वदा पिच्छा पुरवील."

बादशाहाला ते ऐकून कैद्याची कींव आली व त्याने दया करून त्याला मुक्त केले.

आतां कमालाला चांगली संधी मिळाली: फारूसअर उलट आरोप लावण्याच्या हेतूने कमाल उभा राहून म्हणाला–"बादशाह! या सेवकाचा देह आपण दिलेल्या अन्नावर वाढला आहे. मी आपणांसमोर कधी खोटे बोलणार नाही. त्या कैद्याने आपल्याला शिव्या शाप दिले होते आणि ईश्वराचे प्रतिनिधी आपण तर आपला अपमान केला होता. माझी आपणांजवळ अशी विनंती आहे की या अपराधाबद्दल एकच एक शिक्षा आहे. याची जीभ छाटून टाकावी."

कमाल जे म्हणाला ते ऐकून बादशाहाचा चेहरा लाल झाला व रागामुळे त्याचे सर्वांग थरथर कापू लागले. तो कमालला म्हणाला–"तू जे खरे सांगितलेंस त्याहून फारूसने जे खोटे सांगितले ते मला जास्त आवडले. त्याने त्या गरिबाची कींव येऊन खोटे सांगितले. पण तू ईर्ष्या व द्वेषबुद्धीने सत्य सांगितलेस ते मला मुळीच आवडले नाही."

बादशाह म्हणाला ते ऐकून कमालला डोक्यावर वीज पडल्यासारखे झाले. तो मान खाली घालून दरबारातून अपराध्या सारखा निघून गेला आणि दुसऱ्या दिवशी ते राज्य सोडून निघून गेला.

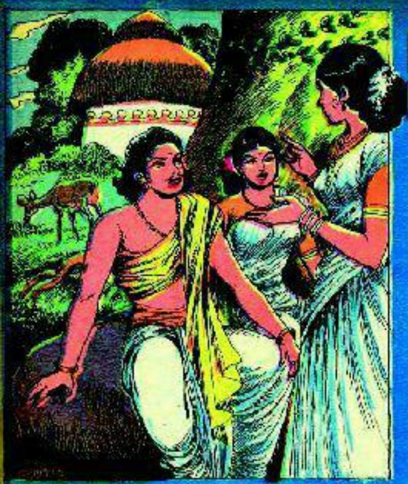

महाभारत

पांडु राजा आपल्या दोघी राण्या, कुंती व माद्री यांच्यासह वनविहाराला जात असे. त्याला शिकारीचा नाद होता. एकदा पांडु राजाने एका हरणाच्या जोडीला ठार केले. खरोखरी ती हरिणांची जोडी नसून किंदम नावाचे एक ऋषी व ऋषी पत्नी हरणाचे रूप घेऊन विहार करीत होते. पांडु राजाला ती गोष्ट माहीत नव्हती. बाण लागल्याने विह्वल होऊन मरण समयी त्या ऋषीने पांडु राजाला शाप दिला की–"तू देखील आपल्या पत्नी बरोबर असाच कामसुख घेत असशील तेव्हां तुला अकाली मरण येईल."

पांडु राजाला, त्याच्या हातून नकळत घडलेल्या चुकीबद्दल फार दु:ख वाटले. त्याला तो पर्यंत मूल बाळ काही नव्हते. पुढे देखील ऋषीचा शाप लागल्याने स्त्रीसंग करणे त्याला शक्य नव्हते. पांडु राजाने ती गोष्ट आपल्या दोघी राण्यांना सांगितली व म्हणाला–"आतां माझे जिणे फुकट आहे. मी सर्वसंग परित्याग करून संन्यास घेतो. तुम्ही दोघी हस्तिनापूरला जाऊन भीष्म, धृतराष्ट्र व विदुर यांना ही बातमी पोचती करा.

"आम्ही तुम्हांला सोडून राहणार नाही. आपण सर्वच मिळून तपश्चर्या करू या व इहलोकाचा निरोप मिळे पर्यंत स्वर्ग प्राप्ती-साठी झटू या." कुंती व माद्री दोघी पांडु राजाला म्हणाल्या. पांडुराजाने ही गोष्ट मान्य केली नाही तर तेथे रानांतच देहत्याग

तपश्चर्या करीत असतां पांडु राजाच्या मनात एक शंका आली, पुत्र प्राप्ती शिवाय मोक्ष प्राप्ती नाही. म्हणून त्याच्या सारखेच शूर, कुलवान व धर्म परायण अशा पुरुषां-कडून त्याच्या पत्नींना पुत्र प्राप्ती झाल्यास त्याचा व कुळाचा उद्धार होऊ शकेल असा त्याने विचार केला. आपल्या मनातली गोष्ट तो प्रथम कुंतीजवळ बोलला. कुंतीला प्रथम ती गोष्ट मान्य झाली नाही. परंतु पांडु राजाने अनेक प्रकारे तिची समजूत घालून तिचे मन तयार केले.

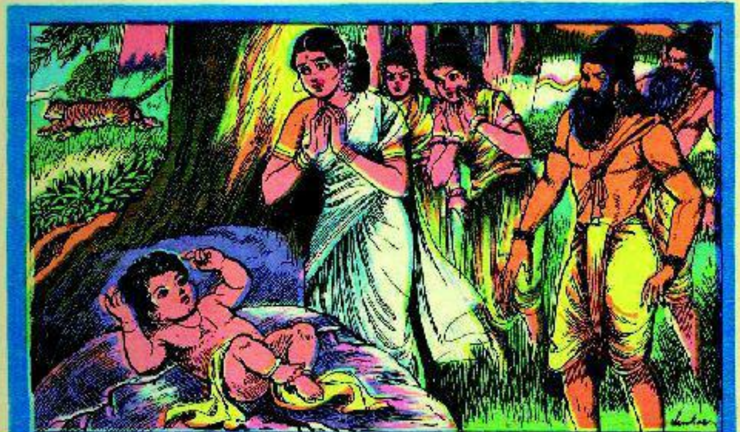
कुंती पतीला म्हणाली–"मी तुम्हांला पूर्वी कधी सांगितले नाही, मला लहान पणी दुर्वासा ऋषींनी एक मंत्र शिकविला आहे. मी मंत्रजाप करून ज्या देवाचे स्मरण करीन तो प्रगट होऊन मला पुत्रप्राप्ती करून देईल. तेव्हां मी कोणत्या देवाचे स्मरण करावे हे तुम्हीच सांगावे."

"बरे तर छानच झाले. कौरव वंशाचा जो राजा होईल तो धर्मपरायण असला पाहिजे. म्हणून तू प्रथम यम धर्मदेवाचे स्मरण कर." पांडु राजा कुंतीला म्हणाला.

त्याप्रमाणे कुंतीने यमाचे स्मरण करताच तो प्रकट झाला. त्याच्या कृपेने कुंती गरोदर झाली. गांधारी तिच्या आधी एक वर्षापासून गरोदर होती. परंतु ती प्रसूत होण्यापूर्वीच कुंतीला मुलगा झाला. आश्रम-वासी ऋषींनी त्याचे नाव युधिष्ठिर असे ठेवले.

त्यानंतर पांडु राजाने अति बलवान असा पुत्र असावा अशी इच्छा प्रकट केली. तेव्हां कुंतीने पांडुराजाच्या सल्ल्याप्रमाणे वायूचे स्मरण केले व त्याच्या कृपेने तिच्या पोटी भीमाचा जन्म झाला. भीमाचा जन्म झाला तेव्हां एक अघटित घडले. कुंती आपल्या मुलाला मांडीवर घेऊन बसली असता तिकडे एक वाघ आला. वाघाला पाहून कुंती भ्याली व पळून जायला उभी राहली. मांडीवर मुलगा होता ते ती विसरून गेली. म्हणून मुलगा एका दगडावर पडला परंतु आश्चर्य म्हणजे मुलाच्या अंगाला काही दुखापत झाली नाही, उलट तो दगडच फुटून गेला. वज्रदेही मुलाचे ते भयंकर वृत्त पाहून पांडूने त्या मुलाचे भीम हे नाव ठेवण्यात आले.

आपल्याला एक असाधारण असा पुत्र व्हावा अशी इच्छा पांडु राजाच्या मनात होती. ती इच्छा पूर्ण करण्यासाठी कुंतीने इंद्राचे स्मरण केले व त्याच्या कृपेने तिच्या पोटी अर्जुन जन्मला.

करण्याचा पण त्यांनी निश्चय केला. व तसे राजाला सांगितले पण.

पांडुराजा आपल्याबरोबर दोघां राण्यांना राहू देण्यास कबूल झाला. तिघांनी मूल्यवान वस्त्रांचा त्याग करून वल्कल वस्त्रे धारण केली. आपल्या सर्व नोकरांचाकरांना हस्तिना-पूरला परत पाठविले. ते तिघे देशाटन करीत नागशत पर्वत, हिमवंत, गंधमादन, इंद्रद्युम्न, ह्रद, हंस कूट आदि प्रदेशात फिरत, काही काळ प्रत्येक जागी रहात शेवटी शतश्रृंग नांवाच्या पर्वतावर येऊन पोचले. तेथे अनेक मुनि तपश्चर्या करीत होते. पांडु राजाने सपत्नीक तेथे राहून तपश्चर्या सुरू केली.

हस्तिनापूरला गांधारीच्या पोटी शंभर पुत्र जन्मले तर शतशृंग येथे कुंतीच्या पोटी तीन मुले जन्मली. पांडूची इच्छा होती की कुंतीला आणखी काही मुले व्हावीत. पण कुंती त्या गोष्टीस कबूल झाली नाही.

एके दिवशी माद्री पांडु राजाला येऊन म्हणाली—"कुंतीला मंत्रप्रभावाने पुत्र प्राप्ती झाली आहे. कुंती पेक्षा मी कोणत्या बाबतीत लहान आहे? मी तरी निपुत्रिक कां रहावे? मला कुंतीने तो मंत्र शिकविला तर पुत्र प्राप्ती होणार नाही का? आपण कुंतीला ही गोष्ट सांगून माझी इच्छा पुरी करावी."

पांडुराजाने माद्रीच्या मनातली इच्छा कुंतीजवळ प्रकट केली. कुंतीने तो मंत्र माद्रीला शिकविला. माद्रीने अश्विनीकुमारांचे स्मरण करुन तो मंत्र म्हटला. त्यांच्या कृपेने तिच्या पोटी नकुल आणि सहदेव ही जुळी मुले जन्मली.

त्या मंत्राच्या प्रभावाने माद्रीला आणखी मुले पण झाली असती. पण माद्रीने एकाच वेळी दोन देवांचे स्मरण केल्यामुळें एकाच वेळी तिला दोन मुले झाली या गोष्टीचा कुंतीला राग आला व तिने दुसऱ्या वेळी माद्रीला त्या मंत्राचा उपदेश करण्याचे नाकारले.

एकेक वर्षाच्या अंतराने पांडुराजाला अशाप्रकारे पांच मुलगे झाले. त्याला फार आनंद झाला. आश्रमातील ऋषी व मुनींनी सर्व प्रकारे त्या मुलांचे कोडकौतुक केले. वसुदेवाने आपल्या भाच्यांच्या साठी आपले पुरोहित कश्यप यांच्या हाती निरनिराळी वस्त्राभूषणे, खेळणी व इतर वस्तू पाठविल्या. पांडुराजाने यथावेळी आपल्या पांच ही मुलांचे उपनयन आदि संस्कार करवून त्यांना वेदविद्या शिकविण्याची व्यवस्था केली.

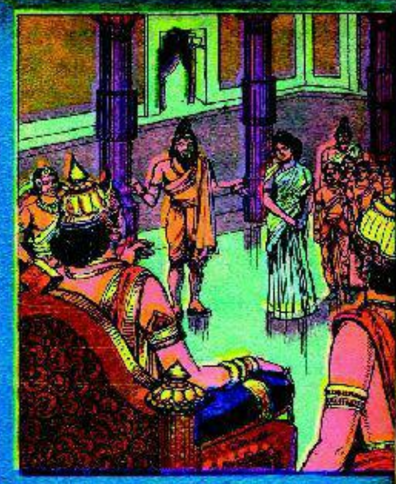
आणखी काही वर्षे लोटली. वसंतऋतु सुरु झाल्यावर कुंती ब्रह्मभोज देण्यासाठी

कामात गर्क होती. तेव्हां माद्री एकटी होती. तिला पाहून पांडुराजा स्वतःच्या मनाला आवरू शकला नाही. स्त्रीसंग केल्यास मरण येईल या ऋषीने दिलेल्या शापाचे त्याला विस्मरण झाले आणि त्याच्या हातून चूक घडलीच आणि तो तत्काल मरण पावला.

माद्री पतीच्या मृत देहावर पडून विलाप करीत असतां कुंती व शतशृंगमुनी तेथे आले. ते दृश्य पाहून व घडलेले वृत्त ऐकून सर्व चकित झाले. माद्रीने कुंतीला जवळ बोलावून पतीच्या मृत्यूचे खरे कारण सांगितले.

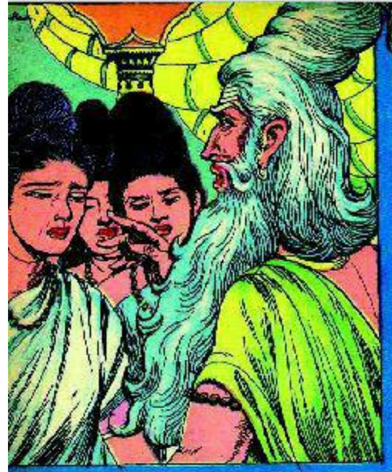
ते ऐकून कुंती विलाप करीत म्हणाली—"काय ग केलेस हे? घात केलास! महाराजांना ऋषींनी दिलेल्या शापाची गोष्ट तुला पण माहीत होती. मग तू इतकी असावध कशी काय राहलीस? आतां कोण काय करणार? मी मोठी पत्नी आहे म्हणून पतीच्या देहाबरोबर सहगमन करते. तू मुलांना सांभाळ!"

माद्री विलाप करीत म्हणाली—"मी स्वतः त्यांना वांचविण्याचा व त्यांच्यापासून दूर राहण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. परंतु मी पतीला वांचवू शकले नाही. आतां

मुलांचा सांभाळ करण्याची जबाबदारी कोणत्या तोंडाने आपल्यावर घेऊ? इहलोकांत पतीला सुख देऊ शकले नाही तर निदान परलोकात तरी त्यांना सुखी करण्याचा प्रयत्न करीन. म्हणून मीच सहगमन करते." असे सांगून माद्रीने कुंतीचा निरोप घेतला व पतीच्या चितेत उडी टाकली.

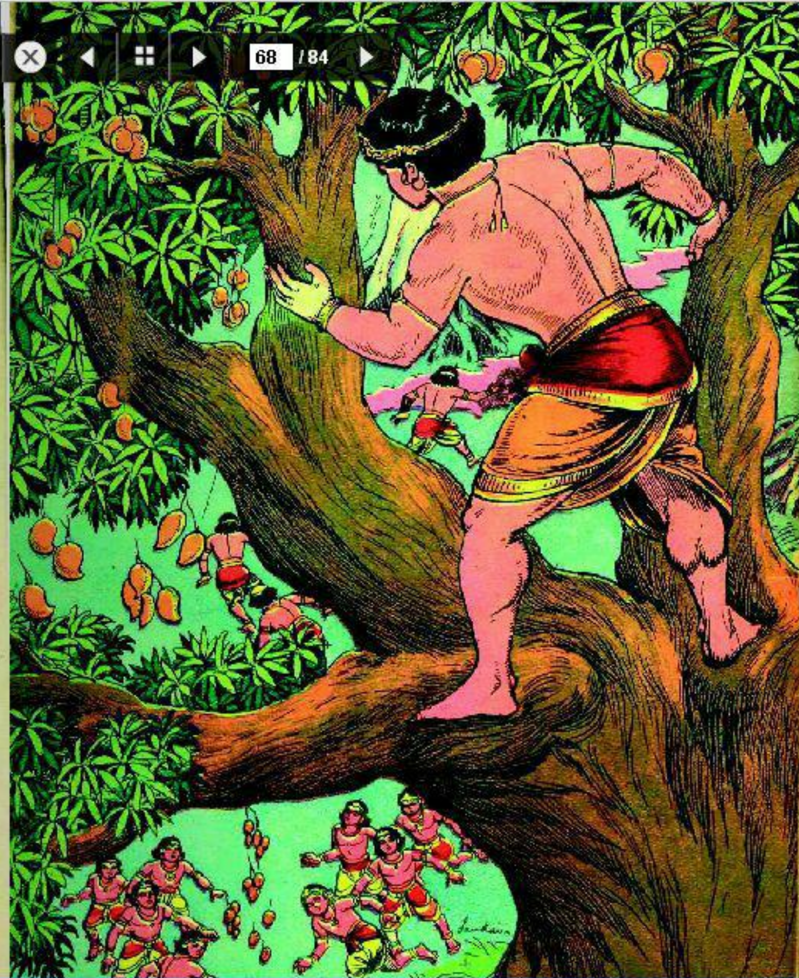
त्यानंतर शतशृंग निवासी ऋषी कुंती व पांडवांना बरोबर घेऊन आणि माद्री व कुंतीच्या अस्थी घेऊन हस्तिनापूरला गेले आणि घडलेला शोकवृत्तांत भीष्म, धृतराष्ट्रादिकास सांगितला.

पांडुराजाच्या मृत्यूची शोकवार्ता ऐकून भीष्म व धृतराष्ट्र यांना फार वाईट वाटले. धृतराष्ट्राच्या सूचनेवरून विदुराने अस्थि विसर्जन श्राद्धादी सर्व क्रियाकर्माची व्यवस्था केली. पांडू व माद्रीच्या अस्थी पालखीत ठेवून त्यांची मिरवणूक काढण्यात आली व त्या गंगेत विसर्जित करण्यात आल्या. हस्तिनापूरची सारी प्रजा गंगाकाठी पोचली होती. सर्व संस्कार संपल्यावर लोक राजधानीत परतले.

सत्यवती व्यासमुनींच्या सल्लयाप्रमाणे आपल्या सुना अंबा व अंबालिका यांना बरोबर घेऊन वानप्रस्थाश्रम ग्रहण करून तपश्चर्या करण्यास निघून गेली. वानप्रस्थाश्रमात असतांना त्यांनी इहलोकाची यात्रा समाप्त केली.

त्या दिवसापासून पांडव धृतराष्ट्राच्या देखदेखीखाली राहू लागले. सर्व मिळून खेळत व त्यांच्या आपसात चढाओढी पण होत. सर्व खेळात भीम प्रथम येई. तो आपल्या शक्तीचे प्रदर्शन करण्यासाठी दहादहा जणांना उचलून घेऊन पळत असे. मुलं रागावली तर त्यांच्या शेंड्या धरून त्यांना वर उचली. पोहतांना आठआठ दहादहा जणांना तो बुडवी. मुलं फळे तोडायला झाडावर चढली की ते झाड उपटून टाकी. मुलं खाली पडून जाण्याच्या भीतीने ओरडू लागली की तो खदाखदा हसे. परंतु तो हे सर्व खेळ म्हणून करीत असे. कोणाशी वैर किंवा दुष्टावा म्हणून करीत नसे. परंतु त्याचा खेळ म्हणजे इतरांना प्राणभय वाटे. भीमाची शक्ती पाहून दुर्योधन त्याच्याशी हेवा करी. भीमाला ठार केले तर इतर पांडव आपल्या म्हणण्याप्रमाणे वागू लागतील, असे देखील त्याला वाटे, त्याला तशी एक चांगली संधी पण मिळाली.

गंगानदीच्या काठी प्रमाण कोटी नामक एक सरोवर होते. तेथें पोहण्यासाठी व जलक्रीडेसाठी पाण्यात उतरायला पायऱ्या होत्या. उद्याने व विश्रांतिस्याने पण सरोवराच्या काठी होती. एकदां सर्व राजकुमारांनी तेथें जाण्याचे ठरविले. वनभोजनासाठी निरनिराळे खाद्यपदार्थ व पेये घेऊन सर्व सरोवराच्या काठी गेले. अर्थातच बरोबर पांडव पण होते.

सर्वांनी वनभोजनासाठी आणलेले खाद्यपदार्थ खाल्ले. दुर्योधनाने भीमाजवळ बसून गोडगोड गप्पात त्याला रंगवून त्याच्या खाद्यपदार्थात विष घातले. भीमाला मुळीच शंका वाटली नाही. सर्वांबरोबर तो देखील पोहायला पाण्यात उतरला. पोटांत गेलेल्या विषामुळें त्याचे पोट दुखू लागले तेव्हां तो सुस्तावण्यासाठी बाहेर काठावर येऊन पडून राहला व त्याच स्थितीत तो बेशुद्ध झाला. भीम बेशुद्ध झालेला पाहून दुर्योधनाला फार आनंद झाला. त्याने काठावरच्या लता उपटून त्याचे हातपाय बांधले व त्याला पाण्यात टाकले. भीम बुडला तो पाताळात गेला. तेथें साप होते. साप त्याला चावले. त्यांचे विष चढले व पूर्वी पोटात गेलेल्या विषाला ते औषध ठरले. 'विषस्य विषं औषधम्' अशी एक म्हण पण आहे. तो शुद्धीवर आला तेव्हां आपले हात पाय बांधले असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. त्यानें झटके देऊन आपले हात पाय सोडवून घेतले व सापांना त्यांच्या मुंड्या पिळवटून ठार करू लागला.

ती गोष्ट नागराज वासुकीला कळली. भीम आपल्याच नात्यातला आहे हे ओळखून त्याने त्याच्या अंगात सहस्र हत्तींचे बळ येईल असा एक रस त्याला प्यायला दिला. तो रस आठ मडकी भरून होता. भीम तो सर्व रस गटागटां पिऊन आरामात घोरत पडला.

गांधीचे चरित्र

[६]

आम्ही 'नको नको' म्हणत असता भारतीय दक्षिण आफ्रिकेत येऊन तेथे राहू लागले आणि कष्ट सहन करीत आहेत, असे काही युरोपीय नागरिक सांगत. पण ते सर्व खोटे होते. दक्षिण आफ्रिका यूरोपीय लोकांचा एक उपनिवेश झाला तेव्हां तेथील सुपीक जमीनीत कॉफी, चहा व ऊस वगैरेंची लागवड करून पुष्कळ फायदा मिळू शकेल असे त्यांना वाटले. पण मळ्यात काम करायला मजूर नव्हते. गुलामीची पद्धत बंद झाल्यानंतर नीग्रो लोकांनी काम कराण्याचे नाकारले. तेव्हां नाताळमधील गोऱ्यांनी भारतातून मजूर पाठवावे अशी येथील सरकारकडे विनंती केली. त्यांचे प्रतिनिधी मद्रास व बंगाल मध्ये फिरले व निरनिराळ्या प्रकारे लोभ व मोह दाखवून मजूर भर्ती करून घेऊन गेले. १८८०पर्यंत नाताळ राज्यात ४०,००० भारतीय गोऱ्या लोकांच्या हाताखाली काम करीत होते. त्यांच्याकडून बेगारांसारखे काम करून घेतले जाई. त्यांच्या पैकी काही जणांनी स्वतःवरचे अवधीचे बंधन संपल्यानंतर तेथेंच कायमचे राहण्याचे ठरविले. थोडीशी जमीन विकत घेऊन भाजीपाला लावून पैसे मिळवू लागले. त्यांची मुलेबाळे शिकू लागली. ते पाहून गोऱ्यांना त्यांचा हेवा वाटू लागला.

सन् १८९३ मध्ये नाताळ मध्ये डोमीनियन सरकार कायम झाले. लगेच गोऱ्या लोकांनी भारतीय लोकांना नाताळ मधून हाकलून लावण्याचा प्रयत्न सुरू केला. जे भारतीय नाताळ सोडून जायला तयार होत नव्हते त्यांच्यावर पोल टॅक्स चार पाच महिने मिळणाऱ्या मजुरी इतका होता.